

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 75
(19606)
2022 чылдың
октябрь 5
среда

Хүннүң үнери — 06:49
Ажары — 18:11
Хүн дурту — 11:22

Садар өртээ
хостуг

12+

Бүгү-делегейниң башкылар хүнү-биле!

/ Зинаида Ооржак, Кызылдың 3 дугаар школазының эге класс башкызы.

“Үш санал-оналды бараалгаттым”

Тываның Баштыңы В. Ховалыг Москвага ажил-херекчи сургакчы-лаашкынының үезинде федералдыг бюджет төлевилелиниң сайгарылгазынга тураскааткан парламент дыңнаашкыннарынга илеткелди кылган.

\ 2-ги арында

Хоорай-суур хөгжүдеринге чугула айтырыглар

Каш хонук бурунгаар Кызыл хоорайның Аныяктар өргээзинге Красноярскының экономиктиг форумунуң кызыгаарына «Енисей Сибири – келир үениң хоорайлары» деп Тыва Республиканың II Тудуг шуулганы болуп эрткен.

\ 5-ки арында

26 062

тонна картофельди 2 568,8 га шөлден
республиканың көдээ ажил-ишчилери
ажаап алган.

Онза камгалалдыг бойдус девискээринче кирери төлөвирлиг

Тываның Чазаа онза камгалалдыг категорияга хамааржыр бойдус девискээрлеринче төлөвирлиг кирер кылдыр шиитпирни үндүргөн.

«Тайга», «Шуй», «Үш-Белдир» база «Шанчы» дөрт кластер участоктарындан тургустунган регион деңгелдиг «Тыва» бойдус паригынче кирери өртектиг болур.

Тываның найысылалы Кызылдан ырак эвесте, Бии-Хем кожуунга хамааржыр «Тайга» участогунче кирерде, амыдырап-чурттаарының федералдыг кудуку хемчээлиниң 0,66 хуузу хире – 85,9 рубль төлөвирни доктааткан.

Найысылал чурттаачыларының дыштаныр хүннерде агаарлаар черлериниң бирээзи – «Тайганың» девискээринде хаак баазы база бар. Тускай эртемниглерниң санап турарындан алырга, дыштаныр хонуктарда хүнде 100-тен эвээш эвес кижилерде дыштанып турар, чылда чартык сая орулганы ап болур.

«Шуй», «Үш-Белдир» база «Шанчы» онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринче кирер төлөвири оон аар – амыдырап-чурттаарының кудуку хемчээлиниң 3,3 хуузу, тодарагайлаарга, 429,8 рубль кылдыр тургускан.

ТР-ниң Арга-арыг ажил-агыйы база бойдус ажыгалының яамызы онза камгалалдыг бойдус девискээрлери-биле кызыгаарлашкан суурларның чурттаачылары ынаар халас кирип болурун тайылбырлаан.

Ол ышкыш онза камгалалдыг бойдус девискээрлериниң кызыгаарында чер участоктарының ээлерин база хөлезилекчилерин, девискээрни камгалап-карактаар база хөгжүдери-биле холбашкан объектилер тудуунда кирип турар кижилерни, бодунуң хүлээлгелерин күүседип турар албан-хаакчыларны, долгандыр хүрээлел камгалалының хөй-ниити инспекторларын, бойдус камгалалының акцияларын эрттирер дээн эки турачыларны төлөвирден хостаан.

/ ТМГ Тыва медээлер.

“Үш санал-оналды бараалгаттым”

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг Москва хоорайга ажил-херекчи сургакчылаашкынының үезинде дараазында үш чыл дургузунда федералдыг бюджет төлөвилелиниң сайгарылгазынга тураскааткан парламент дыңнаашкынына-рынга илеткелди кылган.

«Тываның ырак-узагының болгаш аңаа энергияның тоң чедишпезиниң байдалдарында орулгалыг баазаны немерээриниң айтыры – бистиң мурнады көөр кол экономиктиг сорулгавыс болур. Федерация Чөвүлелиниң меңээ көргүскен аргазын ажыглап, ооң хуралынга бюджет төлөвилелин сайгарып турда, сенаторларның мурнунга чүве чугаалаар арга-шинектиг болдум» – деп, Тыва Республиканың Баштыңы Владислав Ховалыг дыңнаткан. – Дөгереви күженишкенин үндүрүп турар бис. Тывыш бүдүрүлгезин, болбаазырадылга үлетпүрүн деткип, көдээ ажил-агыйны, биче болгаш ортумак бизнесте сайзырадып турар бис. Ол бүгү түңнелдерин берип эгелей берген. 2021 чылдың дургузунда боттуң орулгалары 29 хуу, эрткен чылдың

ол-ла үезинге көөрдө, 2022 чылдың 8 айының дургузунда 20 хуу өскөн. Ынчалза-даа долу бюджет хандырылганын амы-хууда программалары ажилдап турар 10 регионга системниг хамаарылганы ажилдап кылырын саналдап турар бис.

Бирээде, хөгжүлдениң амы-хууда программаларын амы-даа 5 чылга узадырын чедип алыр.

Ийде, Россияның Саң-хөө яамызының деткимчези-биле чыл төнчүзүнде бюджет езугаар ээлчеглиг чарыгдалдарны акшаландыраарынга херек акша-төгериктиң түр чогуунуң

айтырыын шиитпирлээр бис. Регионнарның бюджет хандырылганын деңгелни бедидери-биле Хөгжүлдениң амы-хууда программалары ажилдап турар 10 регионга системниг хамаарылганы ажилдап кылырын саналдап турар бис.

Үште, чуртталга оран-савазы-биле хандырылганы бедидер сорулга-биле хергелдиң төлөжип шыдаар шинээн хевирлээр бис. Социал-экономиктиг хөгжүлдениң деңгели чавыс 10 регионга чиигелделиг чээлилээшкенин механизмин калбарты-

рын саналдап турар бис. Ыраккы Чөөн чүкте ипотека чээлилээшкенин арга-дуржулгазы дег, Россияның Чазаа-биле ук айтырыгны баш бурунгаар сайгарып эгелей берген бис» – деп, регионнуң удуртукчузу чугаалаан.

Федерация Чөвүлелиниң даргазы Валентина Матвиенкога, сенаторларга болгаш Россияның Чазаның кежигүннеринге Тыва Республиканы деткип, ынаар кичээнге салып турары дээш өөрүп четтиргенин Владислав Ховалыг илереткен.

/ Бистиң корр.

70 хуузу хөмүр-даш-биле хандыртынган

Социал хөмүр-даш алыкчыларының даңзында 3634 өг-бүлө турар, Тере-Хөл болгаш Тожу кожууннарның девискээринде чурттап турар 188 өг-бүлө одалгага ыяш ажыглаар.

Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының оралакчызы Чечена Лудуптуң чугаалап турары-биле алырга, яамы социал хөмүрнү чүдүрүп чорударының талазы-биле бодунуң кылыр ужурлуг

ажылын бүрүнү-биле дооскан. Ам ооң чедирилгези өске албан черлеринден – республиканың Энергетика болгаш одаар чүүл яамызындан база Чуртталга-коммунал ажил-агыйының яамызындан хамааржыр. Чардынган дугуржулгага дүүштүр ноябрь 1-ге чедир кожууннарда одалга складтарында хөмүр-дашты чүдүрүп чедирген турар ужурлуг. Ооң соонда кожууннуң чагырга черлери ону даңзыда кирген кижилерге апарып чедирер.

Бир өг-бүлөгө онааштыр көрдүнгөн социал хөмүр-даштың хемчээли 2 тонна 148 кг болур, долу эвес мобилизацияга келдирткен хамаатыларның өг-бүлелеринге – 3 тонна. Чурумчааны езугаар социал хөмүр-даш

талазы-биле документ-саавыр шүүштүрүлгезин чылдың-на февраль айдан тура март айга чедир чорудуп турар. Ооң түңнелдери-биле, социал хөмүр-даш алыр эргелиг өг-бүлелерниң даңзын тургузар, дараазында ук даңзыны болгаш болур-чогуур документи-лерни ТР-ниң Одалга болгаш энергетика яамызынга дамчыдып бээр.

Тыва Республиканың Баштыңы Владислав Ховалыгның даалгазы-биле бо чылын социал хөмүр-дашты Тывадан мобилизастаттыг-ан шериг албанныгларның өг-бүлелери база алыр. Бо хүннерде айтылган өг-бүлелерниң 70 хуузу хөмүр-даш-биле хандыртынган.

Хамааты камгалалының хүнү-биле байыр чедирген

«Бөгүн хамааты камгалалы күрүнениң эң чугула хүлээлгелериниң бирээзин күүседип, камгалал тургузуунуң болгаш айыыл чок чоруктуң адырылбас кезээ болуп турар. Тургустунуп келген айыылдарга болгаш кыжанышкыннарга шалыпкыны-биле харыылаары, чурттаачы чонну камгалаарының чаа арга-хоргаларын негтередип кириериниң талазы-биле ук система

доктаамал сайзыраңгайжыдылганы негеп турар.

1932 чылдың октябрь 4-те ССРЭ-ниң Чазаның доктаалыга дүүштүр ССРЭ-ниң агаарга удур камгалалының тус черде бүгү-эвилел системазын тургузуп, ооң дугайында Дүрүмнү бадылаан. Бодунуң 90 чылдаанын олар көскү чедишкенин биле демдегеп турарлар. Чурттуң хамааты камгалалының тускайжыттынган

салбырлары сөөлгү чылдарның дургузунда Россияның иштинге болгаш делегейниң 48 чуртунга 150 муң ажыг камгалал операцияларынга киришкен.

Хамааты камгалалының хүндүлүг ажылдакчылары, хоочуннары! Силерниң профессионализмиңер, хүлээлге күүселдезинге харыы-салгаңар, ажил-херээңерге бердингениңер чурттаачы чонну онза байдалдардан

камгалаар сорулгаларның моон-даа соңгаар шиитпирлээшкенинге өмөк-дөмөк болзун. Чаа-чаа тирилгелерни болгаш дидим чорукту күзөдүм! Быжыг кадык-шылды, бедик тура-сорукту болгаш өг-бүлөгө бүгү-ле эки чүүлдерни йөрээдим» – деп, республиканың Баштыңы Владислав Ховалыг медеглээн.

/ А. ХЕРТЕК белеткээн.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгның даалгазы-биле долу эвес мобилизацияга келдирткен болгаш тускай шериг операциясында киржи турар оолдарның өг-бүлелеринге, чоок улузунга деткимче көргүзөр ажыл соксаш кынмайн чоруттунуп турар. Регион деңгелинде ачы-дуза чедирилгези регионнарның боттарының акша-хөреңгизинден үнер дээрзи тодаргай. Федералдыг хандырылгандан көрдүнген хемчеглерге бо дуза немере болур ужурулг.

Республика деңгелинде ук ажыл хөй янзы угла-ныышкынныг, аңгы киржикчилерлиг чоруп турарын демдегледип каары чугула – чак-чагырга черлери, албан-организациялар, хууда сайгарлыкчылар, эриг баарлыг чон...

Ачы-дуза чедирилгезин углап-баштап, организаастаар талазы-биле тускай штаб Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының баазасында ажылдап турар. Штабта Тывада Улусчу фронт салбырының, политиктиг партияларның төлээлери, Тываның Аныяктар херектеринин талазы-биле агентилелинин волонтерлары ажылдап турар. Ажылдың кол углаышкыннары – социал, психологтук, гуманитарлыг ачы-дуза чедирер болгаш социал айтырыглар болгаш магадылалдар талазы-биле медээ бээр ажылды чорудары, боттук дуза чедирери. Штабтың ажылын 7 аңгы углаышкынга чарган. Ооң иштинде гуманитарлыг дуза улуг черни ээлеп турар. Штабтың удуртукчузу Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды Эдуард Сандан бо хүнде байдалды каксы таныштырган.

Ачы-дуза чедирилгези уламчылап турар

АЪШ-ЧЕМ АЙМАА-БИЛЕ ДУЗА

Гуманитарлыг дуза чыыр ажылды хууда сайгарлыкчыларның деткимчези-биле чоруткан. Чартык хүн дургузунда Ярыгин аттыг спорт комплекзинге идепкейлиг аныяктарның дузазы-биле аъш-чем аймаа чыып каан 500 улуг хаптар белеткеттинген. Оларның иштинде долдурган аъш-чем даңзызы дөмей-дөмей боорда, бир хаптың хемчээли 48 кг чедер бээр дээрзин сайыт дыңнаткан. Белеткеттинген аъш-чемниг хаптарны республиканың кожуннарынче шериг албанынче кыйгырткан курлавырда хамаатыларның өг-бүлелеринге эге деткимче кылдыр үлөп бээр-биле чоруткан. Ажыл ам-даа уламчылап турар.

Чамдык кожуннарда аъш-чем-биле деткимче көргүзөр ажыл 90 хуу чедир күүсеттинген. Келдиришкени-биле аътаныпкан курлавырда шериг кижиниң ажы-төлү, өг-бүлелинче аъш-чем аймаа-биле дуза чедирер ажылды кылып чорудуп тургаш, чаңгыс-даа кижиге астыгып калбас кылдыр, даңзы эзугаар кончук кичээнгейлиг ажылдап турар.

Тываның чер ажылдыглары долу эвес мобилизация-биле шериг албанынче кыйгырткан хамаатыларга чээрби тонна картофельди дамчытканын регионнуң Көдээ ажыл-агый яамызы дыңнаткан. Тываның көдээ ишчилери тозан ажыг баш шээр малды өг-бүлелерге аът-чем кылдыр

ажылгаары-биле дамчыдып бергенин база билер бис. Ук ажыл ам-даа уламчылап турар.

Ооң-биле чергелештир республиканың девискээринде херээженнер, адалар чөвүлелдери, хөй-ниити организациялары, идепкейлиг чон шериг оолдарга чылыг хептерни белеткеп эгелээн. Тыва чеңи-чоктар, чылыг уктарны херээжен чон аргып, даарап турар.

УРУГ БҮРҮЗҮНГЕ 5 МУҢ РУБЛЬ ДУЗАЛАМЧЫ

Шериг албанынче кыйгырткан курлавырда шериг хамаатыларның өг-бүлелерин деткири-биле эге дээрзинде хүлээп алдынган хемчеглерниң бирээзи – өг-бүлеле 0-тен 17 хар чедир назыйлыг уруг бүрүзүнге 5 муң рубльди төлөп бээр. Ук шиитпирни Тываның Баштыңы В. Ховалыг бир дугаар ээлчегде-ле хүлээп алган турган. Шак ол сорулгаже 5 млн рубльди республиканың акша-хөреңгизинден аңгылаан. Ук төлевирни алырда, уругларның авазы билдиришкенин бижээш, чогуур документилерни дужаар. Билдиришкенин социал албан органнары чыгаш, төлевирни шилчидери-биле республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынче чорудар. Эңне чугула документ ук хамаатыны мобилизацияже кыйгыртканын бадыткаан шынзылга болур.

Оон аңгыда, республика өг-бүлелерге дузаламчы кылдыр хөмүр-дашты, одаар ыяшты

чедирип бээр ажылды база организаастаан.

Ол ышкаш штаб шеригже келдирткеннерге узун орукче аъттаныптарының бетинде аптечка, фонарь, батарейкалар, дискетке кедер чылыг хептер, электри чокка телефон “чемгерер” тускай херекселдер (портативтиг зарядка), турисчи матрастар дээр ышкаш эрге-жок чугула чүүлдерни чыгаш, 55-ки бригадага дамчыдып берген. Ук ажылды кылып чорудуп турда, портативтиг зарядкалар чедишпейн баарга, Абакандан 250 зарядканы немей чагытканын сайыт демдеглээн. Маңаа база-ла идепкейлиг аныяктар дузалажып, дарый-дүрген саткаш, шериглер аъттанырынга чедир апарып берип четтигипкен.

» Штаб Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 155 деп адрессте ажылдап турар.

8(39422) 2-17-44 дугаар телефонда “изиг шугум” организастаттынган.

НОТАРИУСТУҢ АЧЫ-ДУЗАЗЫН АЛГАНЫ ДЭЭШ ТӨЛЕВИРДЕН ХОСТААН

Тыва Республиканың Нотариалдыг палатазы кыйгыртышкынга таварышкан курлавырда шериг хамааты-

ларга чогуур чиигелделерни доктааткан. Оларга эрге-хоойлу болгаш техниктиг айтырыглар талазы-биле нотариустун ачы-дузазын алганы дээр төлевирден хостаанын Тываның Нотариалдыг палатазының президентизи Марианна Иргит дыңнаткан.

Оон аңгыда, Кызыл хоорайда дыштаныр хүннерде база ажылдаар «дежурный нотариалдыг контораларны» организаастаан. Ачы-дузаны бүрүткеткени дээр күрүне каайлызынче 200-тен 500 рубль чедир үндүрген чарыгдалдарын республика бюджетинден эгидип бээр шиитпир хүлээп алдынган.

Юридиктиг хөделиишкенинче назы четпээн ажы-төлге база өскелерге-даа хоойлу эзугаар төлээлээринге, азыраарынга, ажаап-тежээринге херек бүзүредилге шынзылдылга, чагыг бижик, чөпшээрелди алыр талазы-биле нотариустун ачы-дузазынга чиигелделерни доктааткан.

Ол ышкаш назы четпээннерниң даштыкы үнеринге, назы четпээн уругта даштыкы паспорт алырынга, чолаачы шынзылга алырынга төлевир чокка ачы-дузаны көргүзөр.

Донецк база Луганск Улус Республикалар болгаш Украинаның девискээринде тускай шериг операциязынга киржи тургаш, шериг албан-хүлээлгезин күүседип тура, мөчээн шериг албанныгларның өңчү-хөреңгизин салгап алыр эрге дугайында херечилелди кылдырар ачы-дузаның 50 хууун төлээр.

Кызыл хоорайның нотариалдыг округунда тос нотариус, районнарның нотариалдыг округтарында 18 нотариус ажылдап турар.

Хамаатылар нотариалдыг ачы-дуза алыр талазы-биле айтырыгларынга харыыны бо телефондан билип ап болур: 8 (39422)-5-35-88.

Шериг оолдарывыска боттук дуза чедирер фонд

Сентябрь 21-де бүгү чуртка долу эвес мобилизация чарлаттынган соонда, регионнарда, ооң иштинде Тыва Республикага ук хүлээлгени болур-чогууру-биле боттандыраары организастаар ажыл чоруттунуп эгелээн. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг курлавырда шериг оолдар чыыр ажылды хоойлуга дүүштүр, оларның эрге-ажыктарын кичээп тургаш, чорударын удаа-дараа негеп келген. Ооң-биле чергелештир кыйгыртышкын-биле келгеннерниң өг-бүлелеринге болгу дег деткимчени дарый көргүзүп эгелээрин база дааскан.

Бо хүннерге чедир ачы-дуза чедирилгези хөй янзы угла-ныышкыннарда чоруттунуп келгенин удаа-дараа бижип келген бис. Бо удаада ачы-дуза чедирилгезинин база бир угланышкынын тайылбырлаар-дыр бис – шеригже келдирткеннерге база тускай операцияда киржи турар оолдарга боттук дуза чедирери.

Чоннуң-даа талазындан, удуртукчуларның-даа, албан-организация черлери-даа шак ол сорулга-биле акша-көпеекти чыып, шериг оолдарга херек чүүлдерни саткаш, чорудуп, “кызыл коштарны” база организаастап келген болгай. Ооң-биле чергелештир шак мындыг ачы-дуза чедирилгезин чуртумчудары база негеттинип келгени билдингир. Ынчангаш тускай шериг операциясында киржи турар шериг оолдарга дуза чедирери-биле саң-хөө деткимче чыыр ажылды төпчүткен черлерниң бирээзи – “Деткимче” деп ачы-дуза чедирер фонд болу берген.

“Бистиң фондус бо чылын июнь айда тургустунган – деп, фондунуң удуртукчузу Артыш Иргит тайылбырлаан. – Алыс эгезинде чонга социал ачы-дуза, деткимче чедирери-биле тургустунган турган бис. Ынчалза-даа тускай шериг операциязынга, шериг оолдарывыска, долу эвес мобилизация-биле келдирткен оолдарга боттук дуза хереклеттинип турар апарганын көрүп, бил-

геш, республиканың удуртулгазының даалгазы-биле ажылывысты ынаар угландыра бергенивис бо. Бо хүнде шериг оолдарывыска деткимче боор кылдыр техниктиг херекселдер (квадрокоптерлер, рация, дүне караңгыда көөр херекселдер, дизель-биле ажылдаар генераторлар...) база тускай операцияга киржиринге таарымчалыг чылыг идик-хеп садар ажылды чорудуп тур бис. Чурттуң Камгалал яамызы шериг оолдарга чугула херек идик-хеп, дериг-херексел аймаа-биле бүрүн хандырып турар, ынчалза-даа курлавыр, артыкшыл черле турары чугула, ынчангаш бистиң, чоннуң, талазындан деткимче черле херек апаар”.

Фонд бир дугаар ээлчегде республикада улуг дээр бүдүрүкчү компаниялар-биле (алдын-тывыш черлери, улуг сайгарлыкчылар, бүдүрүлгелер черлери...) харылзашкаш, оларга ачы-дуза чедирилгезинге киржирин саналдаан. Оларга албан-организация черлери база улажы берген. Ынчангаш

шак бо кээр турар саң-хөө дузаламчы “Деткимче” регионалдыг фондуда чыгып, оон улаштыр шериг оолдарже боттук дуза, дериг-херекселдер, идик-хеп аймаа кылдыр чоруп эгелээн.

“Бис анаа-ла боттарывыс ол-бо чүүлдерни сада бер-бээр бис – деп, Артыш Иргит демдеглээн. – Чогум чүү ылап херек болуп турарын 55-ки мотоадыгжы (даг) бригадасындан, шериг комиссариадандан,

шериг оолдарның боттарын-дан айтырып ап турар бис. Бо мобилизация-биле келдирткен оолдарга база чүү чугула херек болуп турарын даңзы кылдыр биске чорудуп берген, ол эзугаар кирген акшага саткаш, чорудуп эгелээн бис”.

“Деткимче” фондузунче тускай шериг операциясында киржи турар оолдарга база ам аңаа киржири-биле аъттаныпкан курлавыр шериглеривиске ачы-дуза чедириксээр улус акша-хөреңгини шилчидип болур.

Фондунуң агар саны:

Наименование организации: Региональный фонд по реализации социальных и культурных проектов «Содействие»
ИНН 1700004517
КПП: 170001001
ОГРН: 1221700001687
ОКВЭД: 64.30
Номер счёта: 40703810304000001888
Корреспондентский счёт: 30101810500000000816
БИК: 045004816
КПП Банка: 540643001
ИНН Банка: 7744000912
Наименование банка: Сибирский филиал Публичного акционерного общества «Промсвязьбанк»
Назначение платежа: Пожертвование для проведения мобилизационной кампании в Республике Тыва. НДС не облагается.

/ Чыжыргана СААЯ белеткэн.

ДУЖУТ АЖААЛДАЗЫ

26 062 тонна
картофель

Бо чылдың октябрь 2-де байдал ёзугаар алырга, 2 568,8 га картофель шөлүндөн 26 062 тонна картофели республиканың көдээ ажил-ишчилери ажаап алган.

Эрткен чылдың ол-ла үезинде 27 997 тонна картофели ажаап алган турган. Ол дээрге 1 463 тонна эвээш. 2022 чылда картофель дүжүдү эрткен чылдыындан ындыг-ла кончуг эвээш эвес дээрзи бо сан-чурагайлардан илдең-дир. Бо күзүн картофелидің дүжүт-күрү 1 гадан ортумаа-биле 101 центнер болган. 2022 чылдың чайын Тывага кандаашкынның уржуундан сугат чок шөлдерге картофель дүжүдү шоолуг эвес болганын демдегеп каары артык эвес.

Картофель тарып өстүрген шөлдерниң 98 хуузуна дүжүттү октябрь 2-ге чедир ажаап алган. Бо хүннерге чедир республикада ниитизи-биле картофель ажаалдазы адалталып турар деп чугаалап болур. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Бии-Хем, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Тере-Хөл, Тожу, Чаа-Хөл, Чеди-Хөл, Эрзин – он ийи кожуунда картофель дүжүдүнүң ажаалдазы сентябрь айның сөөлгү хүннеринде-ле доозулган. Улуг хемчээлдиг шөлдерге картофель олурткан Кызыл, Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем кожууннарда дүжүт ажаалдазы уламчылап турган.

Бир эвес ажил-агыйларның өнчү хевириниң аайы-биле санаар болза, эң хөй картофель дүжүдүн чурттакчы чоннуң хууда дузалал ажил-агыйлары ажаап алган – 21 815 тонна.

Шуптузун ажаап алыр

2022 чылдың чайы Тывага кандаашкынның болганындан тараа шөлдеринде дүжүт шоолуг эвес болган. Чамдык шөлдерде тараа аймааның кандааны аажок боорга, оларны үндүр бижиир ужурга таварышкан. Дүжүдү чүгээр шөлдерде тараа аймааның ажаалдазы амгы үеде чоруп турар. Тараажыларның кол сорулгазы – дүжүттү шуптузун чидириг чокка ажаап алыры.

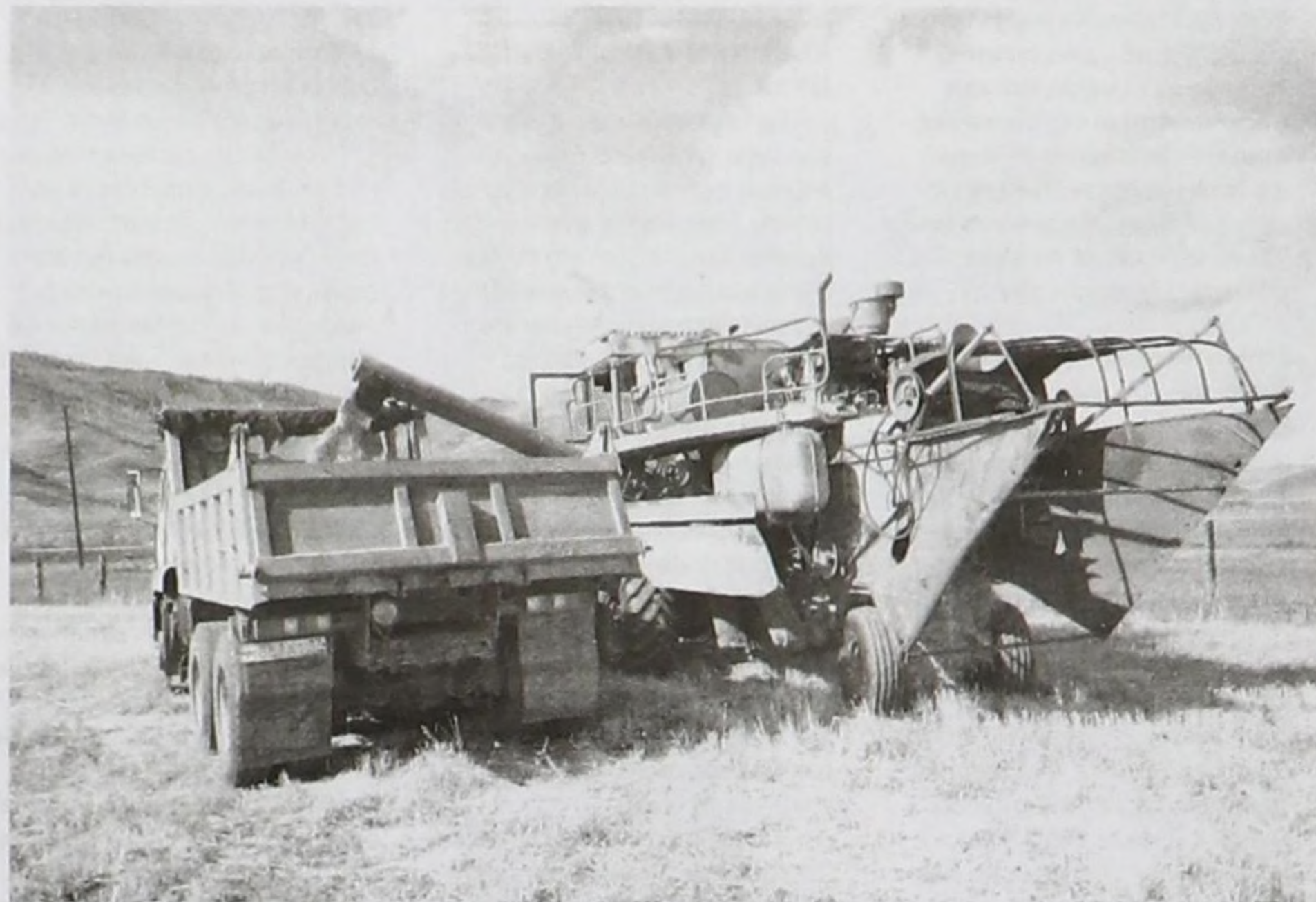
Кожууннар чагыргаларының көдээ ажил-агый килдистериниң ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызынга

2022 чылдың
октябрь айның
2-ниң хүнүнде
байдал-биле
алырга,

4 250

га шөлде тараа
дүжүдүн бастырып,

5 383

тоннаны ажаап
алган.

киирген медээлери ёзугаар 2022 чылдың октябрь айның 2-ниң хүнүнде байдал-биле алырга, 4 250 га шөлде тараа дүжүдүн бастырып, 5 383 тоннаны ажаап алган. Дүжүттүң деңгели 1 гадан 12,7 центнер болган. Бо чылгы кандаашкынның чайының уржуун ап көөр болза, багай эвес дүжүт. Тараа аймааның хевир аайы-биле алырга, кызыл-тасты 2 865 тоннаны, суланы – 1 848, кырлыг-караны 670 тоннаны ажаап алган.

Каа-Хем биле Чөөн-Хемчик кожууннарда тараа дүжүдүнүң ажаалдазы доозулган.

Каа-Хем кожуунда дүжүдүн ажаап алган 220 га тараа шөлүнүң 150 газы В.3.

Пироговтуң тараачын-фермер ажил-агыйының шөлү, арткан 70 га Агротехнологиялар техникумунуң шөлү.

Чөөн-Хемчик кожуунда дүжүт ажаалдазын Б.С. Донгак, Ч.О. Ооржак, М.Ч. Монгуш оларның тараачын-фермер ажил-агыйларының (ниити хемчээли 50 га), чурттакчы чоннуң (ниити хемчээли 160 га) тараа шөлдеринде дооскан.

Таңды, Бии-Хем, Сүт-Хөл кожууннарда тараа дүжүдүнүң ажаалдазы уламчылап турар. Таңды кожуунда 10 040 га черде тарааның 3 410 гада (34 хуузу) дүжүттү, Бии-Хем кожуунда 1 020 гада тарааның 210 га черде (21 хуузу), Сүт-

Хөл кожуунда 300 га шөлде тарааның 200 гада (67 хуузу) дүжүттү ажаап алган.

Үстүнде айыткан кожууннарның тараа шөлдеринден ниитизи-биле 5 383 тонна дүжүттү ажаап алган.

Кызыл-тасты ниитизи-биле 2 865 тоннаны; Чөөн-Хемчик кожуун – 124, Каа-Хем кожуун – 345, Таңды кожуун 2 282 тоннаны ажаап алган.

Кырлыг-караны: Таңды кожуун 670 тоннаны;

Суланы ниитизи-биле 1 848 тоннаны; Каа-Хем кожуун – 18, Таңды кожуун – 1 540, Сүт-Хөл кожуун 210 тоннаны ажаап алган.

Тараа аймааның дүжүт ажаалдазы уламчылап турар.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

План ажыр күүседип эгелээн

Республиканың кожууннарының чагыргаларының көдээ ажил-агый килдистеринден ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызынга кирген медээлер ёзугаар бо чылдың октябрь айның 2-ниң хүнүнде байдал-биле алырга, ниитизи-биле республикада 230,1 муң га шөлде сигенни кескеш, 241,0 муң гада сигенни бөлүп алган. 2021 чылдың бо-ла үезинге деңгээрге, сигенден мал чеминиң белеткелинде хожудаашкын шоолуг эвес.

Бир эвес кожууннар аайы-биле алыр болза, сес кожуун мал чеминге сиген белеткелиниң планын күүседипкен. Оларга Бай-Тайга, Бии-Хем, Тере-Хөл, Каа-Хем, Кызыл кожууннар хамааржыр. Барыын-Хемчик, Өвүр, Таңды кожууннар планын ажыр күүсет-

кен. Таңды кожууннуң көдээ ажил-агый ишчилери сиген

белеткелиниң планын 125 хууга ажыр күүсеткеннер. Өске

кожууннар мал чеминге сиген белеткелиниң планын күүсе-

дириниң кырында келген. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик кожуун – 97 хуу, Мөңгүн-Тайга – 96, Тес-Хем – 98 хуу.

Бир эвес ажил-агыйларның өнчү хевириниң аайы-биле алыр болза, хууда ажил-агыйларлыг чурттакчы чон мал чемин хөйну белеткеп алган – 174,5 муң тонна. Тараачын (фермер) ажил-агыйлар – 43,9 муң тонна, көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери – 21,5 муң тонна.

Мал чеминиң белеткелинге 4 486 кижини хаара туткан, 683 бригаданы тургускан, оларның 325-и механизастаттыг, 358-и кадыыр-биле сиген кезер сигенчилер бригадалары. 372 чүк машиназы, 660 трактор, 506 сиген кезер машина, 293 механиктиг дырбааш, 124 сиген бөлүп, тырыыр машина-биле сигенчилер чепсеглеттинген.

/ Арыны республиканың Көдээ ажил-агый яамызының медээлеринден Ш. МОНГУШ белеткээн.

ТУДУГ ШУУЛГАНЫ

Хоорай-суур хөгжүдөргө чугула айтырыглар

Каш хонук бурунгаар Кызыл хоорайның Аныяктар өргээинге Красноярскының экономиктиг форумунуң (КЭФ) кызыгаарынга «Енисей Сибири – келир үениң хоорайлары» деп Тыва Республиканың II Тудуг шуулганы болуп эрткен. Шуулганга хоорай-суур тудуунуң политиказы, тудуг адырының хөгжүлдөзү, Енисей Сибириниң хоорайларының инфраструктурасын модернизастаары болгаш девискээр хөгжүлдөзүниң чидиг айтырыгларын чугаалашкан.

Шак бо онзагай хемчег бистиң республика-выстың социал-экономиктиг хөгжүлдөзүгө улуг уjur-дузалыг дээрзи тодаргай – хөй чылдарда шоолуг-ла чер албайн келген тудуг адырының хөгжүүрүгө улуг салдарны чедирер уjurлуг. Ук шуулганны ТР-ниң Чазаа-биле Енисей Сибириниң хөгжүлдөзүниң корпорациязы ийи дугаар чыл организастап турары бо. Шуулган үезинде тудуг адырынга чугула дугуржулга-керээлер чардынып, улуг-биче төлөвилелдер эгезин ап, садыг-саарылга, кады ажилдажылга айтырыглары шиитпирлеттинер аргалар тургустунган.

Шуулган үезинде илет-келчилер Россияның девискээрлерин сайзырадыр талазы-биле федералдыг Тудуг яамызының салган сорулгаларын, Тываның девискээринде чурттаар оран-сава болгаш социал объектилер тудуунуң чорудуун, Кызыл хоорайда чаа-чаа микро-районнар тудуун, архитектура чаа-чаа эгелээшкinner дугайында киржикчилерге сонуургаткан.

Шуулганның бир көскү аалчызы, «Енисей Сибириниң хөгжүлдөзү» корпорацияның чигине директору Сергей Ладженко Тываның Баштыңы Владислав Ховалыгының идип үндүрүп турары Тываны дамчыштыр эртер демир-

орук тудуунга хамаарышкан эгелекчи саналын деткииринге беленин дыңнаткан: «Республиканың удуртулга-зы-биле кады мурнуу-чөөн чүк талазынче транспорт оруунуң коридорларын шимчедир ажилдарга боттары-выс талавыстан белен бис. Ынаар автотранспорт болгаш демир-орук хөгжүлдөзү кирип турар».

Ол чаа шагның хоорайлар экономикасында ачы-дуза чедирилгези бир дугаар черже үнүп келгенин чугулалап айыткаш, хоорай тудуу – хөгжүлдөзүгө ук айтырыгны шиитпирлээринче угланган турар уjurлуг дээрзин айыткан. Шуулганның киржикчилери хоорай хөгжүдөргө чугула чүүлдерни, хоорай экономиказын канчаар хөгжүдөргө, хоорайларның иштики-даштыкы хевирин канчаар чурумчу-дарын сайгарып чугаалашканнар. Ынчангаш экология, айыыл чок чорук, социал инфраструктура хөгжүдөргө база таарымчалыг хоорай хүрээлелин тургузарынче онза кичээнгейни угланды-рары чугула деп түңнелге келгеннер. Ооң-биле кады чаа

шагның ажыдыдышкinnerны, эртем шинчилелдеринге даяныры чугула.

ТР-ниң тудуг сайыды Аяс Хунай-оолдуң чугаалаа-ны-биле алырга, шуулганның киржикчилери эрткен чылга көөрдө көвүдөй берген. Ооң ачызында ук төлөвилелдерге хамаарыштыр инвесторлар саны база немежи бергени өөрүнчүг. Оларның-биле моон соңгаар үре-түңнелдиг кады ажилдажылга тургустунарын сайыт медеглээн.

Шуулганның киржикчилериниң чугаалап турары-биле алырга, эрткен чылын Тудуг шуулганынга хөй кезинде келир үеже планнаашкinner турган болза, бо чылын бир чыл дургузунда боттанган ажилдарның түңнелдерин чугаалажыр аргалыг болган. Ол дээрже 1-ги шуулган соонда кылып эгелээн ажилдарның үре-түңнелдиг болуп турарының херечизи-дир.

I-ги шуулганга кол кичээнгейни туризм адырынче угландырып турган, а бо удаада тудуг материалдары болгаш хоорайның архитектуразы кичээнгейниң ортунда келген. Республикада

тудуг айтырыгының «шимчеп» эгелээнин бо эрткен Тудуг шуулганы көргүскен – эрткен чылын чаа-ла хөй квартиралыг оран-сава тудар черлер дугайында айтырыг көдүртүп турган болза, бо чылын тудуг компаниялары бо үе дургузунда тудуп үндүрүпкен бажыңнарында квартираларны хереклекчилерге садып-сарарын чугаалажып, чаа тудуг төлөвилелдерин саналдап, сүмележи, чугаалашкан.

II-ги шуулганның түңнелдериниң бирээзи – «Элита-Центр» КХН биле Тыва Республиканың аразында узун хуусаага дугуржулга керээзи чардынган. Кады ажилдажылга регионнуң социал-экономиктиг хөгжүлдөзүгө эки салдар чедирери тодаргай. База бир чугула керээзи ТР-ниң Чазаа, «Восток» КХН болгаш «Сбербанк» Кызыл хоорайга «Столичный» микрорайонун хөгжүдөр сорулгалыг чарган.

ТУРИЗМ АДЫРЫНДА ЧЕДИИШКИННЕР БАР

Культура болгаш аян-чорук сайыдының оралакчызы Чечена Оюн:

– 2020 чылда тудуг клас-тери туттунуп турар үеде стратегияларынга киржип, бизнес-планын бижижип турган мен. Бо хүнде туризм адырында ажилдап турар болгаш туризмниң инфра-структураларын сайзыра-дыры чугула деп санаар мен. Инфраструктура чокта туризм сайзыравас. Ка-ча-даа, кандыг-даа черге дыштаныр черлер тудуп алырывыска, орук, электри чыры болгаш интернет харылзаазы чок болза, туристерни ынаар чедирип, акша ажилдап алыры нарыдай бээр.

Бо хүнде туризмге хамаарыштыр республикада элээн хөй объектилерни кылып турар. Оларның аразында чугула деп санаттынып турар объект – «Чедер» курорту 2023–2024 чылдарга чедир туттуна берген турар уjurлуг деп санап турар бис. Оон аңгыда, «Тайга» станциязында бедик тайгаже көдүрлүп үнер чаа херекселди салган. Бо чылын регионнуң чурт-такчылары республикадан дашкаар «Ергаки» дээн ышкаш ырак черлерже чоруп турбайн, Кызылдан ырак эвеске дыштанып, 700 метрге көдүрлүп, дыка чараш черден сноубордтук азы хаактыг бадып болур апар. Хаак-биле халыыр чер, аныяктарга хаактап өөренир черни база тускай аңгылаан. «Тайга» спорт комплекзиниң элээн дүрген сайзырап эгелээнин медеглөвөс арга чок. Бо үеде болза роллер-лиг хаак деп чаа салбыр ажиттынып турар. Аңаа чайын база халып болур апар.

Оон аңгыда регионда ам-даа 6–7 хире дыштаныр черлерни кылып турар. Дус-Хөл, Чагытай, Билелигже электри чырыын кирип, оруктарын септеп эгелээн. Электри бар боорга-ла, улуг бажыңнары-даа, ресторан-нары-даа тудуп шыдаптар. Тываның төөгүзүгө ооң мурнунда туруп көрбээн чаа эгелээшкinner деп болур. Бо шуулганга кандыг-кандыг төлөвилелдер Тывада боттанып турарын көргүзүп турар бис. Эрткен чылгы шуулганга чүгле планнары-выс чугаалап турган бис. А бо шуулганда көргүзүптер чүүлүвүс бар апарган.

/ Айдың ОНДАР.

I КЫСКА МЕДЭЭ I

Тывада оран-сава тудуу көвүдээн

Тыва Республиканың Чазаа чурттаар оран-сава тудуун калбартырынче байгы күжүн угландырып турар.

Ук сорулганы чедип алыры-биле бир дугаар ээлчегде чурттаар оран-сава тудуунче инвестиция деткимчезин хаара тударын шапкынчыдар ажил чоруп турар.

Тывага 2030 чылга чедир калбак инвестициялыг чурттаар оран-сава төлөвилелдерин боттандыра уjurлуг дээрзин республиканың Тудуг яамызы дыңнадып турар. Амгы үеде 14 дугуржулга чардынган, оларны боттандырганының түңнелинде хөй аал чурттаар 201 бажың тудар уjurлуг. Ниити

шөлү 405,64 муң дөрбелчин метр, 9005 квартира туттунар. Ортумаа-биле чылдың-на 1100 квартираны туткан турар уjurлуг деп планнаттыган.

Бо ажилды боттанды-рары-биле инвесторларга чурттаар оран-сава болгаш социал уjur-дузалыг объектилер тудуу чорудар чер де-

вискээрлерни аңгылап бээр чурумну чиигедир талазы-биле ажил чоруттунуп турар. Ооң орнунга инвесторлар тудуп үндүрген оран-сава-ларының 2 хуузу республикага хүлээди бээр уjurлуг, ынчалдыр чурттаар оран-сава алыр уjurлуг бөлүктерге хамааржыр чамдык хамааты-ларны бажың-биле хандыраар

айтырыгны шиитпирлээр кerdүнген.

2022 чылдың чартында ажылгалче кириген чурттаар оран-саваның ниити саны 47,8 хуу көвүдээн болгаш 82,177 муң дөрбелчин метрге деңнешкен. Хөй аал чурттаар 10 бажыңны ажылгалче кириген. Эрткен чылдың бирги чартыныга деңнээрже, республиканың девискээринде чурттаар оран-сава тударының хемчээли 148 хуу көвүдээн.

/ Бистиң корр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың
күрүне шаңналдары-биле
шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы база өөредилге адырында бедик түннелдерлиг профессионал ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты

Светлана Моңгушовна Сарыгларга – «Хертек Амырбитовна Анчимаа-Тока ат-тыг Кызыл-Дагның ниити өөредилгелиг ортумак школазы» Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунун Кызыл-Даг суурунун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин орус дыл болгаш чогаал башкызынга,

Аяна Чапаевна Сайдыга – Эрзин кожуунунун Эрзин суурунун «Сайзана» №2 уруглар сады муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан черинин эргелекчизинге,

Любовь Оваковна Чылбак-оолга – «Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунун Кызыл-Мажалык суурунун ниити өөредилгелиг №1 ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин орус дыл болгаш чогаал башкызынга тыпсыр.

Албан ажил-чорудулгазынга ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты

Чодураа Дажиевна Ооржакка – Россия Федерациязының Юстиция яамызының Тыва Республикада Эргелелинин даргазынга тыпсыр.

Регионалдыг күрүнениң ветеринария хайгааралын чорудар база дириг амытаннарның аарыгларын кичээндирип сагындырар талазы-биле хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйының алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты

Александр Николаевич Доңгакка – «Республиканың ветеринария төвү» күрүне бюджеттиг албан черинин Мөңгүн-Тайгада салбырының эмчизинге тыпсыр.

Кадык камгалал системазынга кириген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың улустун эмчизи» деп хүндүлүг атты

Вячеслав Хавыяевич Кашлык-оолга – «Республиканың бичии уруглар эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан черинин херелдиг диагностика салбырының эргелекчизинге тыпсыр.

Кадык камгалал системазынга кириген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» деп медаль-биле

Вера Ховалыговна Анай-оолду – Тыва Республиканың албан (ыяап-ла) эмчи камгаладылганының девискээр фондузунун директорунга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың сентябрь 26
№ 289

Тыва Республиканың
Баштыңының
Хүндүлел бижии-биле

шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш өөредилге адырында бедик түннелдерлиг профессионал ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Алена Окал-ооловна Достакты – Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунун Кызыл-Мажалык суурунун «Чечек» холушак хевирлиг уруглар сады» муниципалдыг автономнуг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан черинин кижизидикчи башкызын, Инга Анатольевна Балчий-оолду – «Тываның агроулетпүр техникуму» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан черинин директорунун эртем-методика ажилдарының талазы-биле оралакчызын,

Долчанмаа Константиновна Доңгакты – Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунун Сарыг-Сеп суурунун «Родничок» холушак хевирлиг №2 уруглар сады» муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан черинин биче кижизидикчи башкызын,

Билзимаа Ореловна Түлүштү – «Дыңнаары багай уругларның школа-интернады» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин дефектолог-башкызын,

Римма Халый-ооловна Кууларны – Өвүр кожуунунун Хандагайты суурунун «Хүнчүгеш» уруглар сады» муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан черинин кижизидикчи башкызын,

Лина Хемчик-ооловна Хомушку – Барыын-Хемчик кожуунунун Эрги-Барлык суурунун «Хүнчүгеш» уруглар сады» муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан черинин биче кижизидикчи башкызын,

Рада Ким-ооловна Хертекти – «Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожуунунун Ак-Дуруг суурунун ниити өөредилгелиг ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин тыва дыл болгаш чогаал башкызын шаңнаар.

Ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Айланмаа Сарыгларовна Байырны – «Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан черинин гинекология салбырының палатаның эмчи сестразын,

Долаана Бораевна Кууларны – «Чөөн-Хемчиктин кожууннар аразында эмчи төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан черинин Элдиг-Хем суурда фельдшер-акушер пунктузунун аштакчызын шаңнаар.

Бодун хайыралавайн, бедик уран мергелдиг ажилдааны дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Лариса Санам-ооловна Мурманэни – «Эмчи-социал экспертизаның кол бюрозун» Федералдыг казна албан черинин №1

холушак профильдиг эксперт составының кол бюрозунун эмчи-социал экспертиза талазы-биле составтын удуртукчузу, эмчизин шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың сентябрь 26
№ 290

Тыва Арат
Республиканың
тургустунганындан
бээр 100 чыл
оюнга тураскааткан
юбилейлиг медаль-биле

шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле

Раиса Бадыевна Кууларны – «Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунун ниити өөредилгелиг № 3 ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин химия башкызын,

Магар Иргитовна Шагдырны – «Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунун муниципалдыг районун Шеминин ниити өөредилгелиг ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин эге класстар башкызын, Вера Нимаржыковна Кууларны – «Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунун муниципалдыг районун Шеминин суурунун «Чечек» уруглар сады» муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан черинин кижизидикчи башкызын,

Зоя Кууларовна Серен-оолду – «Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунун Чадаана хоорайның ниити өөредилгелиг № 2 ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин тыва дыл болгаш чогаал башкызын,

Маадыр-оол Монгушевич Демирчааны – «Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуунунун Мугур-Аксы суурунун ниити өөредилгелиг № 1 ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан черинин төөгү башкызын,

Рита Кызыл-ооловна Сендини – «Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунун муниципалдыг районун чагыргазының хоочунун,

Юлия Шаравиивна Борбак-оолду – «Чөөн-Хемчиктин кожууннар аразында эмчи төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан черинин Ийме суурда фельдшер-акушер пунктузунун акушерин,

Куулар Хүреш-оол Болат-оолович – «Чөөн-Хемчиктин кожууннар аразында эмчи төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан черинин хирургия салбырының кезер эмчизин, Валентина Тойбуевна Ооржакты – күш-ажылдың хоочунун,

Сергей Опаирович Опулду – «Республиканың ветеринария төвү» күрүне бюджеттиг албан черинин Улуг-Хемде салбырының хоочунун шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың сентябрь 26
№ 291

Тыва Республиканың
күрүне шаңналдары-биле
шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажилы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Ондар Владимир Чылбак-ооловиче – федералдыг күрүне албанының хоочунунга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың сентябрь 27
№ 296

Тыва Республиканың
Баштыңының
Хүндүлел бижии-биле
шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы база өөредилге адырында бедик түннелдерлиг профессионал ажил-чорудулгазы дээш

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Александр Арапчаевич Адыяны – «Тываның агротехнологиялар техникуму» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан черинин улуг мастерин,

Кара-кыс Чылбак-ооловна Сангааны – «Кызылдың экономика болгаш хереглекчилер кооперациязының эрге-ажыктарының техникуму» автономнуг коммерциялыг звес профессионал эртемниг өөредилге организациязының педагог-организаторун,

Сай-Суу Алексеевна Ховалыгны – «Тываның информастыг технологиялар техникуму» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан черинин директорунун оралакчызын шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың сентябрь 28
№ 299

Тыва Республиканың
күрүне шаңналдары-биле
шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш өөредилге адырында бедик түннелдерлиг профессионал ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың улустун башкызы» хүндүлүг атты

Ольга Петровна Барковага – «Тываның агроулетпүр техникуму» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан черинин директорунга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың сентябрь 28
№ 300

Тываның агроулетпүр техникумунда биче бүдүрүлгө

Тываның агроулетпүр техникумунун баазында чыжыргана өстүреринин талазы-биле өөредилге-шенелделиг кат-чимис участогун ажиткан. Ында бистиң республиканың агаар-бойдузунга таарышкан, соокка шыдамык 2000 чыжыргана дөзү бар.

Чаартылгалыг биче бүдүрүлгениң ажыдышкынынга ТР-нің өөредилге сайыдының бирги оралакчызы В.М. Монгуш, Таңды кожуунунун чагырга даргазы А.К. Монгуш киржип, кызыл кожааны кескен.

ТР-нің өөредилге яамызының албан черинин төле-

вилели-биле, 1800000 рубльге 16 кезек амгы үениң өөредилге-бүдүрүлгө дериг-херекселин саткан.

Ортумак өөредилге черинин сургуулдары аалчыларга өөредилге практиказының үезинде бүдүргөн продукциязын таныштырган.

ТР-нің өөредилге яамызының албан
черинин төлевилели-биле,

1 800 000

рубльге 16 кезек амгы үениң өөредилге-бүдүрүлгө дериг-херекселин саткан.

Чараш сөстөргө төлөптиг кижилер

1965 чылдан эгелээш, барык 40 чылдарның дургузунда октябрь айның бир дугаар улуг-хүнүнде Башкылар хүнүн бистиң чуртувуска демдегеп эрттирип келген. 1994 чылда ЮНЕСКО октябрь 5-тиң хүнүн Бүгү-делегейниң башкылар хүнү кылдыр доктааткан. Ол-ла чылын октябрь 3-те РФ-тиң Президентизиниң үндүргени 1961 дугаарлыг Чарлыын езугаар Россия Башкылар хүнү демдеглээр чурттарның санынче кирген. Оон бээр-ле Россия, өске чурттарда дег, октябрь 5-те Башкылар хүнүн байырлап, демдеглээр апарган.

Кандыг-даа эртемнерниң каңнакчызы – башкы. Бир звес башкылар чок болза, эртем-билиг чедип алыры болдунмас. Ынчангаш башкы эртеми эң-не хүндүткелдиг мергежилдерниң бирээзи.

Бистиң аравыста бүгү чуртталгазын башкының белен звес ажылынга өргүп чоруур, хүндүткелдиг кижилерниң эвээш звес болуп турары өөрүнчүг. Бо удаада профессионал байырлалын уткуштур башкы ажылынга бүгү сагыш-сеткилинден бердинип, өөредилге шугумунга 25 чыл дургузунда ажилдаан Чойганмаа Викторвна Хүргүл-оолду «Шын» солуннуң номчукчуларынга таныштырар-дыр бис.

Чойганмаа Хүргүл-оол эң-не баштайгы ажилчы базымын Чаа-Хөл ортумак школазынга библиотекарь болуп эгелээн. 2001 – 2002 өөредилге чылындан эгелеп төрзөн сууру Ийи-Тал ортумак школазынга (2018 – 2019 өөредилге чылындан Тыва Республиканың аграрлыг школазы кылдыр эде адаттыгын) орус дыл болгаш чогаал башкызы болуп ажилдап эгелээнинден бээр 25 чыл шуужуп эрткени бо. Ол үениң 13 чылын директорнуң өөредилге-кижизидилге талазы-биле оралакчызы деп харыс-салгалыг ажилга тураскааткан. Амгы үеде Ийи-Тал сумузунуң девискээринде Аграрлыг школаның директорунуң өөредилге-кижизидилге талазы-биле оралакчызы болуп ажилдап чоруур.

Амыдыралы чайгаар-ла башкы ажылы-биле холбажы бергенин Чойганмаа Викторвна боду безин эскербзэн. Ол бичиизинден тура-ла башкы болуп ойнап чораанын сактып чугаалаар. Шак ол буянныг болгаш харыс-салгалыг мергежилди шилиринге эртем-билиг чедирип, өөредип чораан башкыларының салдары улуг болган.

«Бичиимде башкыларымны өттүнүксээр чораан мен. Мынча чылдар дургузунда ажилдаан, амыдыралымның чартыы болган башкы мергежилге черле хомудавас мен. Башкылаашкын ажылы дээрге делегейде эң-не берге, ындыг-даа болза, эң-не солун ажилдарның бирээзи. Кандыг-даа ажилга көдүрлүүшкүн болгаш хоозураашкын турар болгай. Чеже-даа бергелерге таварышса, оларны ажып эрткеш, өөрөнгөн ажылымче шымныгып кириплеттер мен» – деп, Чойганмаа Викторвна сактып чугаалады.

Бо сөөлгү чылда чонну дүвүредип эгелээн айтырыг – неделяда беш хүн өөренир система дугайында Чойганмаа Викторвнадан сонуграп айтырым.

«Амгы үеде өөредилгениң негел-делеринге 5 хүн өөренирин доктаадыры ындыг кончуг белен звес. Бистиң школавыс 5 хүннүң өөредилгезинче бо өөредилге чылында кирдивис. Эптиг аргаларны ажыглап, расписаниени эде тургузуп келбиже, 6 дугаар хүн дөмей-ле очно-дистанционно ажил хүнү болуп арткан. Эң-не кол чүүл болза, ада-иелерниң болгаш башкыларның бодалдарын өөренип көөрү деп бодаар мен. Ада-иелер чаа системаны деткип турар болганда, бодум хуумда база ону деткип турар мен. Алды дугаар хүнде кичээлден дашкаар класс шактары, янзы-бүрү хемчеглер болгаш доозукчу класстарга шыгалдаларга белеткенир консультациялар болуп апарган» – деп, башкы харыылады.

Өөреникчиге хамааржыр айтырыг бүрүзү башкы кижини дүвүредип чоруур дээрзи билдингир. Ынчангаш интернет четкизинде «дүлнү» берген уруглар дугайында база чугаалашты-выс. Интернет четкизинге ойнаарынга долузу-биле удур дээрзин ол чугаалады. Ооң санап турары-биле алырга, шак ындыг оюннар назы четпзэн уругларның чаш угаанын үрөп турар. Хөй үе-шагын оюннарже чарып, дүне-хүндүс дивейн, интернет четкизинге ойнап, өөредилгеи кошкп турар таварылгалар хөй. Ол бүгүнү чурумчудар талазы-биле ажилдарны школага башкылар кылырга-даа, бир звес ада-иезиниң киржилгеи, үлегери чок болза, ону орталандыраы берге. Ада-иези боттары гаджеттерже кире бергеш олурбайн, ажы-төлү-биле хөй үезин эрттирип, оларның четкиге олурарын шегледир чугула. Чүге дээрге өг-бүлө

кижизидилгеи кажан-даа бирги черде турар ужурлуг, а ооң соонда уруглар сады, школа, ниитилел дээр чоруй баар. Кижизидилгениң мөзү-бүдүжү өг-бүлезинге төрттүнер дээрзин башкы чугаалап айытты.

Чойганмаа Викторвна башкы кижизидилгеи, ооң хостуг үезин барык чок деп болур. Ынчалза-даа бичии-ле чайланы бергеш, хөй-ниитиниң амыдыралыга киржири кижизидилгениң хүлээлгеи деп ол санап, хол бөмбүүн маргылдааларга, суму болгаш кожуун чергелиг фестивальдарга киржи чоруур. Орус, тыва дылдарда шүлүк чогаалын сонуграар.

Ол бодунуң изиг күзели-биле шилип алган башкы мергежилге сеткилинден бердинген. Ол дег, башкылаашкын ажылын шилип алган аныяктарны маадырлар деп санап чоруур. Башкы эртемин чедип алганда болза, школага ажилдаар аныяктар эвээжзэн болгай. Чылдагааны чүп дизе, башкы ажылының чымышты. Чаа ажилдаан аныяк башкыларга шыдамык, кызымак болурун, бергелерге торулбазын, оон кортпазын, уругларга ынак болурун дуржулгалыг башкы чагып чоруур.

«Силерниң бодалыңар-биле башкы кижизидилгеи болурул?» дээн айтырымга: «Ол дыка хөй талаалыг, талантылыг кижизидилге. Чогаалчы, чурукчу, шүлүкчү, артист, танцор, сүмелекчи, дагдыныкчы, психолог... дээр төнчү чок. Ёзулуг башкы шак-ла мындыг чараш сөстөргө төлөптиг» – деп, ол чоргаарал-биле харыылады.

Чуруктарны маадырның архивинден алган.

Россияның хоорайларында баштайгы башкының тураскаалы бар. Тывада чүгле баштайгы орус башкыларның тураскаалы Кызыл хоорайның «Южный» микрорайонунда бар. А ниитизи-биле баштайгы башкының тураскаалы кажан, каяа турултар ирги?

/ Арынны Айдың ОНДАР белеткзэн.

Бир чыл дургузунда чаартылгалар хөй болган

Кайгамчыктыг чараш бойдустуг Тере-Хөл кожуун, чедери берге-даа болза, республикада база бир онзагай черлерниң бирээзи. Кызылга ажил-агый аайы-биле сургакчылаашкын кылып келген, амгы үеде кожууннуң чагырыкчызының хүлээлгезин күүседип турар Түмен Семёнович Ховалыг-биле ужурашып, тере-хөлчүлерниң ажил-амыдыралының дугайында со-нуургаар аргалыг болдуvus.

АРГЫЖЫЛГА СЕЗОНУ НОЯБРЬДА ДООСТУР

Кижини бодаарга, бо депшилгелиг сайзыраңгай үеде "аргыжылга доостур" деп чугаа дыңнаарга, чиктии кончуг. Мында чугаа машина-техника үстү бээриниң дугайында эвес, а оруктарның байдалына хамаарыштыр чоруп турар.

Тере-Хөлче аргыжылга "чайгы", "кышкы" оруктарлыг. Амдызында тере-хөлчүлер Куңгуртуг – Нарын – Кызыл деп "чайгы" орук-биле аргыжыл турар. Чаңгыс талазынче орукка 12 шак чоруп кээр. Өске чылдарга көөрдө, аргыжылга мүн-не чүгээртээни ол. Дүн-хүн чок машинага соктадып, канчаар түрөп аргыжыл турганын чүгле тере-хөлчүлер билер. Бо чылын Каргы хемни кежир ийи улуг көвүрүгнү ажыглалче киригени, мынчаар аргыжы-рынга элтиг байдалдарны берип турар дээрзин Түмен Ховалыг чугаалады. Ол ышкыш, ийи бичии көвүрүг тудуу улам-чылап турар. Келир чылда Нарын хем-ни кежир көвүрүглерни немей тудар деп турарын ол дыңнатты. Чүге дээр-ге чүгле Нарын хемни кежир 12-даа катап аай-дедир кежер болуп турар.

Амдызында бо орук-биле чүгле ноябрь айга чедир аргыжыл болур. Ынчалдыр аргыжылга сезону ноябрь-да доостур деп чугаалап турарының ужуру ында. Ооң соонда Качык тавар-ты кышкы орук ажыттынар. Агаар-биле аргыжылга база ынчан эгелээр.

ТУДУГ МАТЕРИАЛДАРЫН СӨӨРТҮРҮ САТКАНЫНДАН ААР

Чедери берге болганындан, бо

хүнде тере-хөлчүлерниң эң-не нарын айтырылганының бирээзи – тудуг ма-териалдарын сөөртүп чедирип алыры.

"Чаңгыс талазынче чүк сөөртүр улуг машинаны хөлезилээрге, 50 муң рубль чедө бээр, ооң иштинде чүгле кывар-чаар материал дээр 30 муң рубльди чоллаачыга төлээр. Ынчан-гаш аргыжылга айтыры, оруктарның шынарын экижидип бээр болза, тере-хөлчүлерниң амыдыралына дыка улуг деткимче болур" – деп, кожууннуң удуртукчузу чугаалады.

Чүвени чедир эки билбес улус долгандыр тайга черде ыяштан хөй чүве чок турда, тудуг материалдарын боттары чедер кылдыр чүге белеткеп ап болбазыл деп айтыра бээр...

– Бо айтырыгны шиитпирлээр дээр, бодун боду ажил-биле хан-дыртынары-биле күрүне деткимчезин алгаш, алды кижини ыяш чондурар хууда ажил-агыйын ажыткан. Ынчалза-даа бо хүнге чедир манза-материалдарны чонче үндүр садар ажилын ам-даа шуудадып чадап турарлар – деп, удур-тукчу хараадал-биле чугаалады.

КУНГУРТУГГА ХӨМҮР ЫЖЫ...

Бо хүннерде кышка белеткел ажил-дары ында адакталган. Кожууннуң социал албан черлери апрель айдан тура кыжын одаар ыяжын шагда-ла белеткеп алган. Олар хөмүр ыжы танывас.

Чүгле ыяш одаар тайга черде кожуун девискээринде "Социал ыяш" губернатор төлөвилели-биле беш-тен хөй ажы-төлдүг 9 өг-бүлө билди-ришкinnerни кириген. Амгы үеде

ыяш белеткел уламчылап турар. Ук төлөвилел-биле даңзыже кирген өг-бүлө бүрүзүнге 7 куб одаар ыяшты ноябрь төнчүзүнге чедир дүжүрүп бээр дээр.

А суурнуң өске чурттакчылары, бир эвес элээн улуг бажыңныг болза, кышкы сезонда 30 куб ыяшты одаптар. Амгы үеде ыяш белеткээрде, душкан черден кеспес болганы-биле, бичии бергедээшкinner бар.

Арга-арыгны төнчү чок хыдып болбас чүве болганда, одаарына ажыглаар, кезип болур дээр черлер-де арга-ыяш чылдан чылче эвээжеп, экологияга багай салдар чедирип турарын барымдаалааш, кожууннуң келир үеде бурунгаар депшилгелиг планында хөмүр сөөртүлгезин чору-дары көрдүнгөн. Ол ажил оруктарны кылыпкан соонда эгелээр. Ынчан курлавырда арга-ыяшты камнап алыр арга тургустунар...

ЧОНУНГА ДУЗА КАДЫП ЧОРААН САЙГАРЛЫКЧЫ ОФИЦЕР АПАРГАН

Тере-Хөл кожуунну долу эвес мобилизация оюп эртпээр. Бо удаада чаңгыс кижини келдире берген. Чаңгыс боорда, офицерни.

Бодунуң хууда сайгарлыкчы чоруун ажыдып, садыг-баартактыг чонунга ачы-дузанын көргүзүп, тайбың чораан тере-хөлчү, ам офицер болуп, мобилизация-биле чорупкан. Ооң ат-сывын бижири шериг чажыды дээр хоржок болганын номчукчуларга сагындырып каалы.

"Сайгарлыкчы бо чылын Куңгур-тугнун школазынга өөреникчилерге изиг чем хандырылганын харыылаар ажилды хүлээнип алгаш, кидин түлүк ажылдап эгелей берген турган. Хенер-тен оон артык эр хиндиктиг чоннуң, офицерниң ыдыктыг хүлээлгези бо удаада күштүг апаарга, ол ажилын ара кагаш, чоруур ужурга таварыш-

Тере-Хөлде:
2237 кижини чурттап
турар;
холушкак бараан са-
дыы – 15;

эм-таң садыы – 1;
инектер – 3 муң баш;
чылгы – 1427;
хой – 5 муң баш;
ивилер – 38;
сарлык – 859.

Соталыг харылзаа:
МТС, МегаФон, Билайн,
Йота. Интернет бирде бар,
бирде чок.

каны бо. Ындыг-даа болза кожууннуң удуртукчузу ооң эгелеп алган ажилын уламчылап, Кызылдан чогуур аш-чем аймаан аргыжылга эки үеде төндүр сөөртүптер дээр кызып тур бис. Ам-даа ийи рейс кылырывыс арткан. А келдиришкinner-биле чорупкан чаңгыс чер-чурттуувустун өг-бүлөзүнге көрдүнгөн күрүнеден деткимчени шуптузун хандырып бердивис" – деп, Түмен Семёнович уламчылады.

НАЦИОНАЛ ТӨЛӨВИЛЕЛДЕР САЙЗЫРАЛГА УЛУГ ДЕТИМЧЕ

Ниитизи-биле бо чыл дургузун-да кожуун девискээринде национал төлөвилелдер-биле чаартылгалар хөй болган. "Демография" нацио-нал төлөвилел-биле эрткен чылын чүгле таваан салып каан турган чаа уруглар садының тудуу удавас доостурунун кырында келген. Ол 60 олуттуг уругларның чаа оран-савазын ажыглалче кириптерге, кожуунда школа назыны четпээрнерге уруглар садының айтыры 100 хуу шиитпир-леттине бээр.

"Кадыкшыл" национал төлөвилел-биле кожууннуң төп эмнелгезиниң капиталдыг септелгезин кылган, үш дүрген дуза чедиреринге дериттинген автомашинаны алган, 9 чыл бурунгаар туттунган ФАП-ты ам-на ажыглалче кириген, эмчиниң чаа дериг-херексел-дери-биле, чижээ, өкпе-хөрек хынаар чаа аппаратты кожууннуң төп эмнелге-зинде салган.

Оон аңгыда, чурттаар оран-сава болгаш долгандыр турар хүрээлени чаартыр программалар дузаны-биле национал төлөвилел-биле Куңгуртугда уруглар ойнаар 6 шөлчүгешти, Балык-тыгда барык ийи сая рубль өртөктиг уруглар ойнаар шөлчүгеш болгаш спорт шөлү кирип турар комплекстиг тудугну дооскан. Өскүстерге 12 бажың туттунуп турар.

Чеже-даа ырак-узак чурттап турар болза, Тере-Хөл кожууннуң чону амыдыралдан чыдып калбайн, үе-биле деңге басып олуар дээр-зин чагырыкчызының хүлээлгезин күүседип турар Түмен Ховалыг чугаа-лады.

/ К. МОНГУШ.

Чуруктарны интернеттен алган.

| УТПАС ДЭЭШ |

«ШЫНГА» шынчы

1925 чылдан бээр, барык 100 чыл чыгыгы үе дургузунда Тываның хөгжүлдизинге үлүг-хуузу кирип чоруур «Шын» солунга ажилдаары салым-чолдун эки таварылгазы деп санап чоруур журналистер бар. Ынчаар санап чорааннарның бирээзи журналист болгаш чогаалчы Сергей Хертек.

Хөй чылдар дургузунда журналистеп ажилдап чорааны «Шын» солунга Сергей Дуганович чырык өртемчеден чоруй баарынга чедир үргүлчү кээп, солуннун коллективиниң ажил-херектерин сонуургап, солун чугаа-сооду-биле бистиң сеткил-хөөнүвүстү сергедип, бодунуң бижээн материалдарын, шүлүктөрүн, чечен чугааларын «Шынның» арыннарынга парладып турган. Тываның эң хоочун солунунга ажилдаары салым-чолдун чүү хире ачы-буяны деп чүвени Сергей Дуганович бүгү сагыш-сеткилин ханызындан билип чораан. Ынчангаш ооң уян хөөнүгө дараазында одуруглар төрүттүнген.

«ШЫНЧЫЛАР» БИС

Чонувуска «Шынның» сөзүн
чедирер дээш,
Човаг билбес, дүн-хүн чокка
бижип келген
Хоочуннар Дүгержааның,
Аирниң-даа чагыг-сөзү

Хомудал чок, бисти улам
деткип чоруур.

Рыноктуг экономика
берге-дир дээш
Ырмазырап, оон коргуп,
сезинмээн бис.
Чонувустуң сонуургалын
өжүрбес дээш,
Чогаадыкчы ажил-иште
«шынчылар» бис.

Амыдырал аар-чиигин
деңнеп бижиур,
Ажил-ишчи бөдүүн чонну
эргип чоруур.
Чыдын чытпас, барбас-чорбас
чери-ле чок
«Шынчыларның» узун оруу
ак-ла болзун.
1995 чыл.

Сергей Хертек бо шүлүүгө «Шын» солуннун хоочуннары Алексей Дүгержааның, Алексей Аирниң аттарын киригени анаа эвес. «Шынчылар» кады ажилдап чорааны хоочуннары утпайн, оларны кезээде сактып чоруурлар. Сергей Дугановичини база «шынчылар» бо-ла сактып чугаалажы бээр бис.

Чүгле «Шын» солуннун ажил-дакчылары эвес, Сергей Дуганович-биле кады ажилдап, ооң-биле эп-найыралдыг чораан кижилер база хоочун журналисти болгаш чогаалчы-

ны утпааннар.

«Сергей Дуганович бистиң Тес-Хемге кончуг анык, 25 – 26 харлыг тургаш, комсомол райкомунуң ийи дугаар секретарына ажилдап келгеш, СЭКП Тес-Хем райкомунуң үш дугаар секретарына чедир ажилдап чораан. Бир катап хоочун журналист-биле ужуражырымга, «Самагалдай-выста онза-солун чүү-дүр? Күзүн Самагалдайның чаражы дендии-ле болгай, алдын-сарыг, агаары бир тускай анаар, селгүүстөп кылаштап-ла чоруксаазы кээр» деп чугаалап олурду» деп, Кыстай Баазан сактып бижээн.

Чогаадыкчы хөөнү чайгаар оттура бээр чараш агаар-бойдустуг Кара-Хөлгө төрүттүнген болгаш, Сергей Дуганович чогаадыкчы сагыш-сеткилдиг болган. Хөй санныг шүлүктөрү болгаш чечен чугааларны бижээн. Ооң шүлүктөрүнүн «Авам үнү», чечен чугааларының «Уттундурбас час» деп чыындылары чырыкче үнген. Сергей Хертектин шүлүктери уян хөөнү-биле онзагай.

ЧУРТУМ КЫЗЫ

Чуртталгамның аайы ындыг –
ырак чор мен,

Чугаа-домаан сагымда
дыңналып чор.
Бүргөс дээр дег, хөңнүм арай
баксыраанда,
Бүдүү барып чурууң көргөш,
оожургаар мен.

Чылдар эртер, үе солчур,
назын кырыыр,
Чыгып келгеш, хөөрежир
үевис ам эвээжеп тур.
Бодалымда бир-ле чүве
кынчыктырбас,
Мону черле ажы-биле
чугаалап каайн.

Чалыы шааңче хая көрнүп,
боданып чор,
Частырыглар сенде-даа бар,
менде-даа бар.
Бүтпейн барган чуртталганы
сайгарбайн көр,
Бүдүү менче карак басып,
мендилеп чор.

Ажы-төлдүг, амыр-менди
чурттал чор бис,
Аакталыр чүевис чок,
чоргаар чор бис.
Чолдуг өйдө төрүттүнген
төлдеривис
Чоокшулажып чурттай бээрин
күзөп чор бис.
1993 чыл.

Журналист болгаш чогаалчы, дөрт оолдарының төлөптүг адазы, хөй санныг уйнуктарының ынак кырган-ачазы. Сергей Хертек, бистиң аравыска чораан болза, бо чылдың октябрь айның 6-ның хүнүндө 73 харлаар ийик.
/ Шаңгыр-оол СУВАН,
журналист.

Улуг назылыгларже сагыш салыышкын

Александр, Чодураа Лопсаннар «Салгалдар девискээри» төлөвилелдин чогаадыкчылары. Суд приставтары болуп ажилдап чораан үезинде өг-бүлө кожун, суурларга-даа, найысылал Кызылга-даа ажилдап, амыдыралдың берге байдалдарына таварышкан улуг назылыгларны көргөш, кээрге, сагыш-сеткили аарып чорааннар. Ооң уламындан оларның бажына улуг назылыгларга, хөй ажы-төлдүг, эвээш орулгалыг, кады кызыгаарлыг улуска дуза кадар деп бодал шагдан тура-ла тыптып келгеш, хайныгып, ук айтырыгны канчаар шиитпирлептер деп бот-боттарының аразына үр-ле чугаалажып келгеннер.

Пристав өг-бүлениң чылдар иштинде бодал чораан бодалдары боттанып эгелээни бо. «Салгалдар девискээри» деп автономнуг коммерциялыг эвес албан черин олар тургузуп алганнар. 2021 чылда «Салгалдар девискээри» Тываның Чазаның Даргазының грантызын ойнадып алган.

БУЯННЫГ БОДАЛ КАНЧАП ТЫПТЫП КЕЛГЕНИЛ?

Төлөвилелди улуг назылыгларга хамаарыштыр кылганының чылдагаанын айтырарымга, Александр Лопсан мынчаар харылаар болду: «2011 – 2012 чылдар үезинде биче кредиттер дээш хөй-ле херектер оттуртунуп турган. Ол кредиттерни төлөп кээр улустун хөй кези кырган-авалар болган. Ажылым аайы-биле бажыңнарынга барып чедип турган мен. Ажы-төлүнүң амыдыралын шиитпирлежип, уруг-дарыын алчып-ла бажыңнарында олурар болганнар. Херээженнер чөвүлелинден аңгыда, оларны хаара тудуптар улус-даа көзүлбес. Ынчаар-ла узун назылыгларывыска дузалажыр бодал төрүттүнүп келген».

Ук грантыга киржири-биле белеткел ажилдары 10 чыл дургузунда улам-чылап келген. Үе чаартынып, чаа-чаа

технологиялар чогааттынып чоруп-ла олурар. А улуг назылыглар ол бүгүнү билбезинден амыдыралда берге байдалга таваржып чоруур. Ынчангаш Лопсаннарның өг-бүлөзи юридиктиг дузаны кадып, компьютер, смартфон, онлайн, күрүне ачы-дуза порталы дээш оон-даа өске чаартылгаларны улуг назылыгларга таныштырып, ону ажыглап өөренип алырынга дузалашканнар. Ажы-төлүнүң уругларын азырап олурар улуг назылыгларны кээргевес арга чок. Оларны эдертип алгаш, дыштандыраары база чугула дээрзин Лопсаннар демдег-леп турарлар. Эң-не камналгалыг дыштанылга чери аржаан деп шиитпирлээш, хоочуннарыны чыып алгаш, аржааннаткаш келгеннер. Кижилер бүрүзүнүң ада-иезин эдертип алгаш, аржаан чедирип, кады дыштанып турар үези чок дээрзи база билдингир. Ооң кадында ада-иелерниң хөй кези ажы-төлү улгады-даа бээрге, боттарының кадыкшылын, дыжын бодавайн, дузалажып, сагыш човап, олар дээш тынын-даа салырынга белен болур. Боттарының ээлчээнде ол бүгүнү эскербейн, ада-иезин кээргевейн чоруурлар кайы хөй. Улуг назылыгларны ындыг байдалдан уштуп, бүгү талазы-биле дузаны оларга кадары Александр, Чодураа Лопсаннарның шагдан тура сорулгазы.

ЯНЗЫ-БҮРҮ УГЛАНЫШКЫННАР-ЛЫГ БИЛИГЛЕР

План ёзугаар улуг назылыгларга дуза кадар ажил бир чыл дургузунда чоруттунган. Аңаа хамаарыштыр аңгы-аңгы угланышкыннарлыг хөй-ле хемчеглер болуп эрткен. Улуг назылыгларга боттарының эргезин камгалап билер болзун дээш, бөлүктөргө хуваап алгаш, юридиктиг кичээлдерни эрттирген. Чаа технологияларны тыптып келгени-биле күрүне ачы-дуза порталы, интернет дамчыштыр хөй-ле ажил-херекти чогуруп, боттарының эрге-ажыын камгалаарына компьютер талазы-биле билиглерни шиңгээди алыры

чугула херек болган. Пенсия назылыглар үргүлчү ап турар акша-хөрөңгилер болганда, ону база шын чарып, ажыглап өөренири чугула. Пенсиязын алып дээш, почта салбырларына барып оочурап, бажыңына почта ажылдакчыларын манаары шүүттүг дээрзи билдингир. Оон аңгыда, хөй-ле кредиттер, чээлилер ап турары дээрже база саң-хөө талазы-биле билиглер чедишпезиниң демдээ деп санаттынып турар. Улуг назылыгларга саң-хөө талазы-биле билиглерни чедирип өөредир-биле банк специалистерин чалаан. «Салгалдар девискээри» автономнуг организацияның удуртукчузу Виктория Байыр-оол база банк ажилдакчызы болгаш, саң-хөө талазы-биле билиглер бээринге болгаш организацияны тургусчурунга улуг үлүг-хуузу кирип, улуг харысалганы алган.

КАДЫКШЫЛЫН БЫЖЫГЛААРЫ-БИЛЕ...

Оон аңгыда, улуг назылыгларның кадыкшылын камгалаар сула шимчээш-кинерни, культурулуг болгаш спортчу хемчеглерни организастааш, оларның шимченгир, кашпагайын кайгап ханмааннар. «Салгалдар девискээринин» ачызында скандинав ыяштар-биле кылаштажып, Ярыгин аттыг спорт комплекзинге эштип, эмнээшкенин саунага кирип турганын улуг назылыглар

өөрүшкү-биле чугаалап, четтиргенин илереткеннер. Оларның бирээзи Зинаида Куулар: «Организакчыларның бисти улуг назылыг артистер-биле ужураштырып, В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрына биске ши, концерт көргүзөр дээш, удуртукчулар-биле дугуржуп четтигип, кашпагай ажилдап турарын мактавас арга чок. Болуп эрткен бүгү-ле хемчеглерни чурукка тырттыргаш, биске чорудуп берип турганнар» – деп чугаалаан.

«Социал такси» деп угланышкын-биле хоочуннарга бажыңнарынче аъш-чем саткаш, дажылап алырынга дузалажып, төөгүлүг, солун черлерге үнүүшкүннерни кылып, аржаанче кадыкшылын быжыглап алыры-биле чедирип турган.

«Салгалдар девискээри» автономнуг албан чери чүгле улуг назылыглар-биле эвес, дуза херек өске категорияның кижилери-биле база ажилдаар күзөлдиг. Чижээ, инвалидтерни чыып, өөредиринге тускай техника херек. Дараазында ол талазы-биле ажилды кылгаш, Президентиниң грантызынга киржир сорулганы салган.

Александр, Чодураа Лопсаннарның ачы-дуза чедирер, республиканың хөгжүлдизинге үлүг-хуузу кирип, боттандырыксап чоруур онза-солун, ажык-тыг бодалдары-ла хөй.

/ Чыжыргана СААЯ.

Кадыкшылга

Тываның бүгү кожуун-нарындан келген чоннуң кадыын быжыктырып, эмнеп-домнап, бүдүн чыл дургузунда үзүктел чок ажилдап турар "Серебрянка" санаторий-профилакторийниң дугайында бижикседим.

Мен бо чылдың сентябрь 5-тен 21-ге чедир аңаа эмнедип, дыштанып алыр аас-кежиктиг болдум. Үш чыл бурунгаар база барып дыштанган мен.

Ол эрткен үе-биле деңнээрге, санаторийде эки талаже өскерлишкннер, чаартылгалар илдең-дир. Чүл дээрге санаторийниң девискээринде "Мөңгүн-Булак" дыштанылга девискээрин тудуп кылган. Ында ийи өгнү дерип тиккен, бир чадырны чөвүрээ-биле шып тургускан. Дыштаныкчылар агаарлап олурар сандайларны эптиг кылдыр кылган. Арыг агаарга янзы-бүрү спортчу хемчеглер, хөглүг старттар, флешмобтар, танцы-сам эрттирер сценаны кылып кааны таарымчалыг. Ол ышкаш даштыгаа күш-дамыр сайзырадыр, мергежилгелер кылыр янзы-бүрү күш-культура дериг-херекселдерин тургузуп каан, аңаа дыштаныкчылар хуннуң-не кадыын быжыглап ап турар.

Хол бөмбүү, баскетбол, бут бөмбүү, теннис ойнаар шөлчүгештерни аңгылап кылган.

Бо санаторийде колдуунда инсультаан, бут-даяа аарыг улус кээп эмнедип, реабилитация эрттирип турарын эскердим. Мен бодум база

бо удаада хан базыышкыны улгадып, чүстөрүм аарааш, эмнедип турдум.

Мында ажилдап турар эмчилерниң хөй кезии аныктар. Бо эптиг-демниг улуг коллективти улуг эмчи Оксана Ивановна Гостюхина билдиги удуртуп-башкарып турар.

Дыштанып, эмнедип кирген кижилер бүрүзүн эвилең-ээлдек уткуп-хүлээп алгаш, чыдар өрээлинге үдеп чедирер, оларның эт-севин база санитар кыстар өрээлдеринге аппарып каар, улуг назылыг болгаш кады багай улуска сагыш човангыр, боттарының хүлээлгезин эки билер, ажылынга бердинген аныктарны көргөш, кижиниң сеткили аажок өөрүүр чорду. Мында ажилдап турар камгалакчылардан эгелээш, девискээрни аштап-арыглап турар кижилерге чедир шуптузу боттарының ажылынга харысалгалыын, кызымаан магадап ханмадым.

Дыштанып, эмнедип келген кижилерниң баштайгы шинчилгезиниң эң сөөлүнде терапевт, физиотерапевт эмчилер хүлээп алгаш, кижилер бүрүзүгө кандыг эмнээшкн тааржырын тускай карточкага демдегеп, долдуруп каар. Эмнээшкннерже кирерде, оочур былаажып турбас, тускай айтып каан шагында кижилер бүрүзү эртип алыр.

Эмнээшкннерни аңгы-аңгы өрээлдерде эрттирип турар. Ток-биле чиңнеп эмнээри, дус чыды тынып эмненири, чойган чыды тынып эмнетинери дээш эмнээшкннер аңгы-аңгы өрээлдерде.

Хол-биле нугуп (массаж) эмнээрин Игорь Григорьевич Соян, Сергей Михайлович Медведев, Григорий Михайлович Оюн олар шалыпкын эрттирип турарлар.

Физиотерапия эмнээшкннерни Игорь Васильевич Кандан, Саяна Николаевна Көрген-оол, Чойгана Биче-ооловна Хертек эки шынарлыг чорудуп турар.

Мооң мурнунда санаторий-профилакторийге турбаан, суг-биле эмнелгениң ванназын тургускан болду. Бо ваннага кирерге, чүстөр аары эмнеттинер, мага-боттун хан-дамыры быжыгар.

Аныяк мединструктор оолдар Дозураш Байыр-оолович Ондар, Адия Александрович Аракчаа кижилер бүрүзүнүң кадыының байдалына тааржыр аңгы-аңгы сула шимчээш-

киннерни өөредип, кылдырып турарлар. Ол ышкаш ында күш-культура дериг-херекселдеринге хан-дамыр сайзырадыр, мага-бот быжыктырар мергежилдерни айтып берип, канчаар кылырын көргүзүп, өөредип турар.

"Серебрянка" санаторий-профилакторийде ине кадап эмнээр арганы база шиңгээдип алган. Арга-дуржулгалыг рефлексотерапевт эмчи Билчеймаа Бады-Белековна Достай аарыг кижилерни ине кадап эмнээриниң аргазы-биле эмнеп турар.

Культура-массалыг хемчеглерни Эвиана Дадар-ооловнаның организаастаары тывынгыр болгаш солун. Дыштанылга кезээлеринге боттарывыс улуг эвес концертчигештерни дыштанып келген чонга көргүзүп, ырлап-

шоорлап, шүлүктөп-даа номчудувус. Чоокта чаа чогаалчылар-биле ужуражылга солун эртти. Бо бүгү хемчеглерге немештир дааранырынга, аргыттынарынга, чинчилерден каасталгалар кылырынга дээш өске-даа сонугарчыг чүүлдерге мастер-класстарны эрттирери база дыштанып келген кижилерге солун болгаш дыка ажыктыг чорду.

Эмнедип, дыштанып келген кижилерниң кадыының экижири аш-чемден база дыка хамааржыр болгай. Чүү деп чүү дээр боор, аш-чем-даа амданныг-ла чорду! Ногаа, чимис, сүт, хымыс дээш кандыг амдан-сүүзүннүг аш-чем-биле чөмгөрбөс дээр! Артында-ла хүнде беш катап чөмгөрер.

Ниитизи-биле түңнөп чугаалаарга, "Серебрянка" санаторий-профилакторийде эмнедип дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Мында эки шынарлыг эмнеп, дыштандырып турар. Ооң херечизи – дыштанып турган кижилерниң демдеглел дептеринде хөй санныг өөрүп четтиришкн бижимелдери.

"Серебрянка" санаторий-профилакторийниң эмчилеринге, эмчи сестраларына болгаш браттарына, санитаркаларга, поварларына, шупту ажилдакчыларына бо сезонда дыштанып турган эш-өөрүмнүң өмүнээзинден бүгүдөгө экини, ачы-буянныг ажил-ижинге ам-даа чайынналчак чедишкннерни, өг-бүлезинге болгаш аалоранынга чедимчени, кол-ла чүве – кадыкшылды ие сеткиливистен күзедивис.

/ Е. СЕВЕКПИТ,
"Шын" солуннуң хоочуну.

Сезен чеди дугаар сезон белеткели

Тыва Республиканың Виктор Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының артистери сезен чеди дугаар сезонунга белеткенип эгелей бердивис. Алексей Кара-ооловичиниң тургускан шиилерин сактып тургузуп турар бис. Ооң "Челээш биле Идегел" деп бижээн шиизинде мындыг одуруглар бар

"Ээрлип баткан

Хемчигежим, өршээ!

Агып баткан Алажым,

өршээ!

Каяа-даа-ла чораанымда,

Каткылымны,

Дөргүн-чээмни,

Оолдар, кыстар

маңнап өскөн,

Онза чараш

Кызыл-Мажалымны!

Бо сөстөрдөн илдең Алексей Кара-ооловичиниң чурту Кызыл-Мажалыкка октябрь айның ондан эгелеп сезонувус аңаа ажыдар бис. Алексей Кара-ооловичиниң тургускан

шиилери Эдуард Мижиттин "Кым сен, Сүбедей маадыр?", "Эгил, эжим, эгил!", "Күлтегин" база оон-даа өске шиилер-биле Барыын-Хемчик кожуунуң чонунга бараан болур бис.

Бо Дыртык деп чүве дыртыя берген хөөредип тур деп бодай бербеңер. Бис Сибирь зоназының театрларының тергиннериниң бирээзи бис. Бис чүгле тыва чонувуска эвес, делегейниң янзы-бүрү булуңнарында чурттап чоруур хары чонга база бараан болуп чоруур бис. Чижээлээрге, түрк чоннуң бурунгу маадыры болур "Күлтегин" деп шиизи-биле, түрк чоннуң бириг төвү – найысылалы болур Чер-Ортузу далайың эринде Аданаа хоорайга аалдап, даргавыс Начын Шалыктын удуртулгасы-биле чеде берген бис. Түрк чон бисти улуг өөрүшкү-биле уткуп хүлээп алгаш, кайгамчык чараш ортулукта мрамор-биле кылып каан 20 каът аалчылар чурт-

таар бажыңына чурттадып кагдылар. Үш хонук иштинде агаар-бойдуска чаңчыксын дээш, бисти дыштандырдылар. Эртенги, дүштеки, кезээки чөмнениң чаагайын, магалыын. Тавак долдур бодун тураң-биле чиксээн чемиңни каап чөмнени сен. Ийи дугаар хонуунда бисти Чер-Ортузу далайга чедире бердилер. Кыры дүдүскектиг кызыгаар чок далай баары-выста чалгып чыдыр. Идик-хевим ужулгаш, эштип билер эвес мен, дискет чедир сүзүп киргеш, хол-будумну, арны-бажымны чуп, эрнимге деген суу дустуг болду. Далай ортузунда ак корабль идик баштыг Италияже эштип бар чор. Далайда 100 ажыг метр черде улуг дуган бар болду. Дуганнар эндерик, чок-ла болза, даглар кырында, чок-ла болза, далайың ишти кыйында дуганнар хөй болур чорду. Мооң мурнунда 1990 чылдар үезинде Стамбулга "Ада-чурттуң чаңгызы" деп концерт-биле чорааш, далай кырында театрга концерт көргүскен бис. Түрк чон концертчигести улуг сонугаргал-биле база диңмиттиг адыш

часкаашкыны-биле хүлээп алганнар. Стамбул хоорайың адаанда чер иштинде хоорай бар. Экскурсиялап чорувуста, бисти ол хоорайже кири берген. Улуг бассейн бар, ында кижилер хире дыка улуг кара балыктар эштип чоруп турар. Япониядан эккелген балыктар дээр. Ол балыктарның ажылы чүл дээрге ол бассейнден бүгү хоорайны суг-биле чөмгөрүп турар. Суг үндүрген хоорзаларның аскы балар-биле дуглалып, муңгашталы бээрге, ол балыктар арыглап чип кааптар деп экскурсовод биске тайылбырлады. Чер-Ортузу далайың эринде далай иштинде улуг дуганның чүгле бажы көстүп турар. Көрүп турарымга, бир кижилер дуган чанында чеде берген эштип тур, көөрүмге, бистиң амгы кол режиссерувус Сайдаш Бегзиевич Монгуш болду. Мен иштимде "Каяа мынчаар эштип өөренип алган чоор бо деп бодап, оон сактып келген. Чадаананың улуг көөрүүнүң үстүү талазында улуг эзрем бар чүве, аңаа эштип өөренип алгандыр бо деп бодап турдум. Үш хонук дыштанган соонда, дөрт

дугаар хонуунда Аданааның улуг театрына "Күлтегин" деп шиивисти түрк чонга бараалгадып көргүстүвүс. Түрк чон диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле улуг сонугаргал-биле шиивисти уткуп хүлээп алдылар. Бис түрк чонга хөй-ле катап мөгөйдивис. Ши доозулган соонда, даштыгаа үнүп келгеш, таакпылап турумда, мээң үем хире түрк оол мээң холум туткаш: "Эне-Сай хемниң эринде чурттап чоруур тыва-түрк чонувуска изиг байырдан чедиринер" дээнин ында чурттап чоруур түрк өг-бүлелиг тыва уруг меңээ очулдуруп берди. Мен бодум ноябрь айның 19-та субботада 7.00 шакта "Тыва сценаның эртинелери" деп концерт-биле 80 харымны демдегеп эрттирер мен. Чонумну концертимче чалап тур мен. Фонвизинниң "Недоросль" тывалаарга, "Тактагалдай" деп шииден каттырынчыг көргүзүг – "Чана берген болзумза, авамга хөөрөп берген болзумза". 87 дугаар сезонувусче, кайгамчыктыг солун шиилеривисче силерни чалап тур бис, хүндүлүг чонум.

/ Дыртык МОНГУШ,
Тываның улустун артизи.

ВНИМАНИЕ! РОЗЫГРЫШ!

МедиаХолдинг
"ТываМедиаГрупп"

**ПОДПИШИСЬ НА ГАЗЕТЫ
"ШЫН" ИЛИ "ТУВИНСКАЯ ПРАВДА"
НА ПЕРВОЕ ПОЛУГОДИЕ 2023 ГОДА
с 15 сентября по 20 декабря 2022 года
И ПРИМИ УЧАСТИЕ В РОЗЫГРЫШЕ!**

Оформи подписку онлайн на сайте podpiska.pochta.ru
или в любом почтовом отделении филиала ФГУП "Почта России"

Пришли копию квитанции и узнай
подробности розыгрыша, количество и порядок
получения приза в ИД "ТываМедиаГрупп"
по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская, 100, каб. 309
тел.: 8(394-22)2-18-10, сот.: 8-923-267-0749
эл. адрес: tuvamedia@bk.ru
ИНН 1701062430

Призы:
1. Микроволновая печь DEXP
2. Мультиварка Goodhelper
3. Блендер стационарный DEXP
4. Погружной блендер Eson
5. Электрочайник Aceline
6. Термопот чайник Atlanta
7. Сертификаты на муз. поздрав-ие
8. ГЛАВНЫЙ ПРИЗ -
ТЕЛЕВИЗОР LED DEXP

12+

ТЫВА МЕДИА ГРУПП

АКЦИЯ

«Бабушка, дедушка + внуки»

ШЫН + Сылдысчыгаш = 500 руб

Тувинская ПРАВДА + Тыванын Ныяктары = 500 руб

Акция действует
с 12 сентября по 30 сентября 2022
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309,
8(394-22)2-18-10, 8-923-267-0749

Музыкальная передача
"От всей души"

ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

ПОЗДРАВЛЕНИЯ ПРИНИМАЮТСЯ
НА РУССКОМ И
ТУВИНСКОМ ЯЗЫКАХ

3500 руб. - 1 песня
- 6 фото
- до 70 слов

ПО АДРЕСУ:
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309
tuvamedia@bk.ru
8(394-22)2-18-10, 8-923-267-0749

*Стоимость дополнительного слова: 50 руб., фото: 150 руб., песни: 700 руб.

ТЫВА МЕДИА ГРУПП

**ГАУ РТ «ИД» Тывамедиагрупп» предлагает большой выбор
сувенирной продукции с нанесением логотипа Вашей организации
на заказ, а также полиграфические услуги
любого уровня сложности в г. Кызыл.**

СУВЕНИРЫ

С ВАШИМ ЛОГОТИПОМ

tuvamedia@bk.ru
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309
8(394-22) 2-18-10, 8-923-267-0749

ТЫВА МЕДИА ГРУПП

**Скидка на все
издания
«ИД» Тывамедиагрупп»**

ШЫН **Тувинская ПРАВДА**
Тыванын Ныяктары **Сылдысчыгаш**

960 руб.
ВМЕСТО
1480 руб.

Акция действует с 12 сентября по 30 сентября 2022 года.

ТЫВА МЕДИА ГРУПП

**Пакет акций, подпишись
по выгодным ценам
с 12 сентября по 30 сентября 2022 г.**

ШЫН **Тувинская ПРАВДА**

750 руб.
ВМЕСТО
1080 руб.

Акция действует с 12 сентября по 30 сентября 2022 г.
Подробности акции уточнить по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309,
тел.: 8(39422)2-18-10, 3-39-45

МедиаХолдинг
ТываМедиаГрупп

ТУВИНСКАЯ ПРАВДА

МУЗЫКАЛЬНОЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ
(хөгжүмнүг байыр)
на телеканале «Тува 24»
*от 2499 рублей
(до 70 слов, 3-4 фотографии)

РЕКЛАМА В ГАЗЕТАХ
«Тувинская правда»
«Шын»
«Сылдысчыгаш»
«Тыванын аныяктары»

РЕКЛАМА НА РАДИО
«ЗВЕЗДА-КЫЗЫЛ» 104.4. FM
*ОТ 99 рублей

ИЗГОТОВЛЕНИЕ СУВЕНИРНОЙ ПРОДУКЦИИ
Кружки, тарелки, магниты,
футболки, бейсболки с нанесением

РАЗМЕЩЕНИЕ ПЛАТНЫХ УСЛУГ НА САЙТЕ «ИД» «ТУВАМЕДИАГРУПП»

8-923-267-07-49 2-18-10
ул. Красноармейская, 100
каб. 309

Черин халас хуужудуп алыр

Эрткен неделяда Тыва Республикада Росреестр эргелелинин эрттиргени брифинг үезинде эргелелдин удуртукчузу Светлана Тулуш чер участогун хуужудар талазы-биле 2022 чылдың июль 1-де күш кирген дүрүмнерни тайылбырлаан.

Чер участогун 2001 чылдың октябрь 30-ге чедир доктаамал (хуусаа чок) ажыглаар азы бүгү назынында салгал дамчып эдилээр эргелиг кылдыр берип каан турган болза, ону хуу өнчүзү кылдыр кылдырып ап болур арга тургустунган. Бо чаа дүрүм 2022 чылдың июль 1-ден тура күштүг апарган.

Чижээ, чер участогун 2001 чылдың октябрь 30-ге чедир эдилээр эргелиг деп документизи бар болза, ол чер участогун бодунуң өнчүзү кылдыр шуут хуужудуп ап болур.

Хуу чер өнчүзүн күрүнөгө бүрүткөдирде, үндөзүн барымдаа болур дараазында документиленниң кайы-бирээзин көргүзери негеттинер.

Хамаатыга чер участогун бергениниң дугайында акт. Күрүнениң эрге-чагырга органы, кожуун азы суму чагыргазының хоойлужудуп-

» Чер участогун 2001 чылдың октябрь 30-ге чедир доктаамал (хуусаа чок) ажыглаар азы бүгү назынында салгал дамчып эдилээр эргелиг кылдыр берип каан турган болза, ону хуу өнчүзү кылдыр кылдырып ап болур арга тургустунган. Бо чаа дүрүм 2022 чылдың июль 1-ден тура күштүг апарган.

гада көрдүнгөн дүрүм өзугаар үндүргөн актызы;

Чер участогун эдилээр эргелиг дугайында акт (херечилел);

Ылап ол хамаатыга чер участогун бергениниң дугайында үлегер-майык өзугаар тургускан бижи. Бир эвес чер участогун дузалал ажил-агый чорудар кылдыр берген болза, тус чер бот-башкарылга органының ажил-херезин би-жээн ном-дептеринден ушта бижилге (выписка) турар; Чер участогунуң эргелиг

эззи деп чүүлду бадыткап көргүзөр кандыг-бир өске документизи.

Ада-иезинден салгал дамчып келген оран-саваның турар черин чогуур документиленниң көргүзүп тургаш, хуужудуп ап болур.

Федералдыг хоойлу өзугаар кижилерге хуу өнчү кылдыр дамчыдып бол-бас чер участоттары турар. Чижээ, күрүнениң азы муниципалитеттин хуу өнчүзү, арга-арыг фондузунга хамааржыр черлер.

Тывада маска кедер негелдени соксаткан

Коронавирус аарыының Тывага нептерээни-биле холбаштыр чонга хөй-ниити черлеринге ыяап-ла маска кедер негелдени кириген турган болгай. Республикада аарыгның шеглеп турары-биле холбаштыр онза шыңгыраткан турган негелделерни чиигедип эгелзэн.

Тываның Чазааның хуралына ТР-де Росхергел-хайгааралдың удуртукчузу республиканың кол санитар эмчизи Людмила Салчак регионнуң удуртулгазынга чурттагы чонга ыяап-ла маска кедер негелдени соксаткан аарыгны кириген.

Сөөлгү неделяларда Тывада лабораторияга бадыткат-тынган чаа коронавирустан аараан таварылгаларның эвээжеп турары демдеглеттинген. Сентябрь 26-дан октябрь 2-ге чедир неделя дургунда 10 муниципалитетке 54 аараан чаа таварылгалар бүрүткеттинген турган, ол дээрже оон мурнунда неделяга деңнээр, 68,9 хуу эвээш болуп турар. Бо эрткен хонукта чүгле 5 аарыг кижилереттинген. Ынчангаш аарыгны шеглзэн деп болурунун бүгү барымдаалары бар.

Тыва Республикада долу эвес мобилизация талазы-биле айтырылгарга харыылаар чаңгыс аай "изиг шугум" ажылдап турар

122

долу эвес мобилизация талазы-биле "изиг шугум"

Республиканың девискээринге ук дугаарже стационардаа, мобильдиг-даа телефоннардан долгаары халас

2022 чылда "ШЫН" солуннуң чагыдылгазы: БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН ЧАГЫДАР БОЛЗА, ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 765 рубль. ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР – 1005,20 рубль. Тел.: 2-01-35

Салгакчызынга – чер өнчү

Чер участогун доктаамал (хуусаа чок) ажыглаар эргезин оон мурнунда салгакчыларынга дамчыдып болбас турган.

Өнчүнүн эззи «эрги» документиленни-биле черин хуужудуп четтиктээн, а салгакчының холунда херек документиленни чок болза, ол чер участогунуң салгакчызы деп санаары шуут болдунмас турган.

Хоойлунуң бо чаа нормазы-биле салгакчылар ада-

иезиниң доктаамал (хуусаа чок) ажыглаар чериниң участогун салгал кылдыр алыр эргелиг апарган.

Бир эвес «чер участогунуң херечилели» азы черни доктаамал (хуусаа чок) эдилээр эргелиг деп документизи холунда бар болза, черни садарын азы белекке бээрин боттары шийтпирлеп алыр.

Оон мурнунда көдээ ажил-агыйга көрдүнгөн чер участоттарын күрүнөден азы кожуун чагыргазындан садып алыр турган. Ынчан оон өртээ

» Бо чаа дүрүм-биле хуужудар чериниң документиленни кандыг-даа акша чарыгдал үндүрбейн, халас кылдырып ап болур.

черниң кадастр өртээниң он беш хуузу хире турган.

Бо чаа дүрүм-биле хуужудар чериниң документиленни кандыг-даа акша чарыгдал үндүрбейн, халас кылдырып ап болур.

Анаа хамаатылардан аңгыда, арат-фермерлер,

көдээ ажил-агыйларының бүдүрүкчүлери оон мурнунда доктаамал ажыглап турган чер участогун шуут хуужудуп ап болур.

Хуу чер участоттарының документиленни эде кылдырар үени кызыгаарлапайн турар.

/ Р. ДЕМЧИК.

КАГААЛАР АРАЗЫНДАН

Экии, хүндүлүг эмчилеривис!

Адашкылар Күжүгет-терге улуг назылыгларга дыка эки оран-саваны ажитканынга өөрүп четтиргенивисти илередип олур бис!

Бо берге үеде бис, кырганнар, баар-кирер чер чок, кудумчуга ужуражып, эки-багысты чугаалажып, медээлеривис-биле солчуп турган болгай бис. Ам амыраан-дыр бис.

Чамдык күрүнелерде кырганнар тускай улуг залдыг, аңгы-аңгы чурттаар өрзүлдери, оларга көрдүнгөн оран-саваны болуп турарын номчааш, адааргап чугаалажып турган бис.

Бистиң хоорайывыста

улуг назылыгларга оран-саваны ажитканы эки-дир, чүгле түр үеде чурттаар улусту хүлээр дээн деп билип турар бис. Азы кандыг чүве ирги? Бир эвес доктаамал чурттаар улусту база хүлээр эгелээр болза, дыкала эки ийик. Ындыг-даа болза дыштаныр, чөмөнчир черлиг болган дээш четтирдивис!

Ам биске билдинмес чүүлдер:

1. Турар адреси, кудумчунуң ады, бажың дугаары, чүү деп автобус доктаамалыңа дүжөр, кандыг ГАЗельдерге олурар?

2. Бир хүннүң төлээр акшазы – 500 рубльди ап алгаш баар бе?

3. Айда 20 муң рубль болза, пенсиявыс арай-ла

чедишпес-тир.

Харыызын "Шын", "Информ" солуннарга салып бээрин улуу-биле диледивис. "Информ" солунну кайда-даа садып турар, а "Шынны" чүгле төптө садып турар.

/ Бөлүк пенсионерлерден.

Хоочуннарның чагаазынга салбырның эргелекчизи А.С. Ооржактың харыызы:

Адреси: Кызыл хоорайның Шетинкин-Кравченко кудумчузунда 64 дугаарлыг бажың. "Гагарин" автобус доктаамал таварып турар ГАЗельдерге олурар. Кеш аарыглар эмнээр эмнелгениң девискээринче чоокшулай бергеш, хем талазынче кылаштай бээрже,

улуг баннер азып каан херим иштинче кирип кээр. Харылзажыр телефоннар: 2-00-21, 8-901-018-68-59.

Күрүнөден хандырылга албайн, бот идепкей-биле ажылдап, чарыгдалдарны хууда боттандырып турары-высты чонувуска катап база чугаалаксаар-дыр бис. Ынчангаш бир хүнде төлээр акшазын ап алгаш келир.

Бир айда 20 муң рубль дээрже, бо хүнде шак ындыг социал ачы-дуза чедирип турар черлер-биле деңнээр болза, эң-не эвээжи болуп турар. Ынаар бүгү чарыгдалдарны санап кириген.

Бо дугайында медээни "Информ" солунга база бээр бис.

/ К. МОНГУШ белеткзэн.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың Чурагайлыг хөгжүлдө яамызы.

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси: 667000. Тыва Республика Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, каб. 29, 32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор – 2-01-35.

Чарлал килдизи – 2-18-10

Солун чыскаакчылары:

С. Н. Монгуш, А. К. Ооржак – 2-17-94

Корректор: Ч. Н. Мачык, А. А. Лагбы – 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Респуб-лика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткзэн.

Херечилелдин дугаары – ПИ №ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге пар лаан.

(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1)

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары бол гаш өске-даа фактылары, дыңнадылгалары дээш авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекси: хуу кижилер-ге – П6855,

организацияларга – П6860

Солун неделяда ийи катап үнер (среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужаганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 18.00.

Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефон че долгаар.

Солуннуң сайтызы: shyn.ru

Электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы 6966 кезек